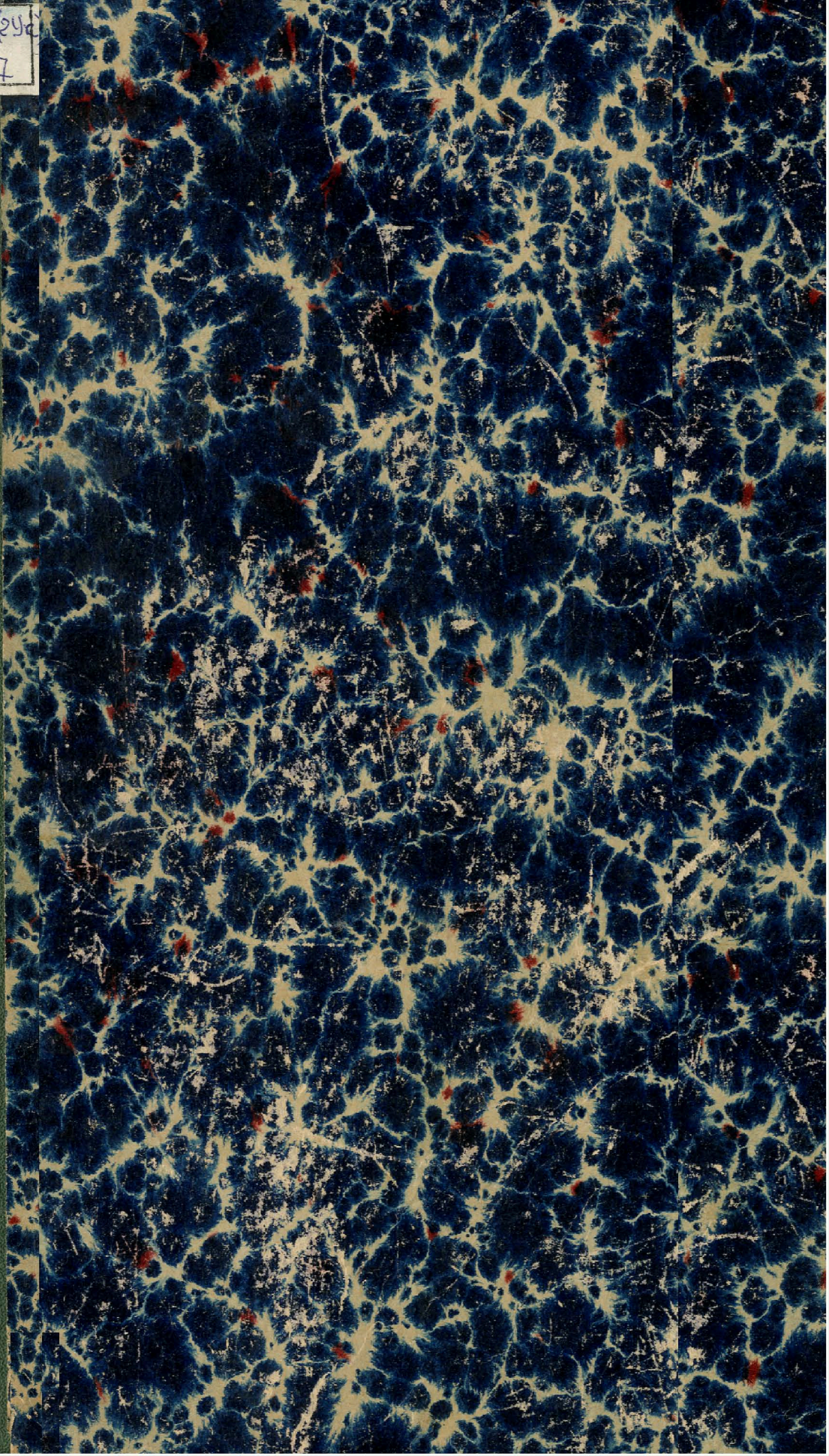

Рк. 4333/24
П. 27

12752 КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ +

Шифр Ш.333(2ук)П.24 Инв. № 2626847

Автор Перетис В. Н.

Название Новый труд по истории украинского театра.

Место, год издания СПб. 1917г.

Кол-во стр. 42с. с. 139-192.

- " - отд. листов _____

- " - иллюстраций _____

- " - карт _____

- " - схем _____

Том _____ часть _____ вып. _____

Конволют К кн. прил. к Здр. книги:

1) В. И. Резанов. Мудрость предвещая.

Киев, изд. Киев. грама 1903г. - К.

1912. - [2] 82с. Прил. к статье:

Примечание: Гордицкий Я. "Византизм"

и "Теодора Прокоповича" - см. оборот

не

"

34

Наукова хроніка.

Стара українська драма і новіші досліді над нею.

(В. И. Рѣзановъ — *Изъ исторіи русской драмы. Школьные дѣйства XVII—XVIII вв. и театръ іезуитовъ, Москва, 1910, ст. 344.*

Проф. Н. И. Петровъ — *Очерки изъ исторіи украинской литературы XVII и XVIII вѣковъ. Кіевская искусственная литература XVII—XVIII вв., преимущественно драматическая, Київ, 1911, стор. IV+532.)*

Стара українська драма стала звертати на себе увагу дослідників з половини XIX в. Першим дуже заслуженим дослідником її був Тихонравов. В 1859 р. вийшла в Москві 1 кн. його прецінних „Лѣтописей русской литературы и древности“, де опубліковано драму Варлаама Лашевського (смѣсь и бібліографія, стор. 3—16). Перед Тихонравовим поза драмами, надрукованими в „Древней Россійской Вивліюекѣ“, тільки Пекарский доторкнув ся старої української драми в статі „Мистеріи и старинный театръ въ Россіи“ в „Современнику“ за 1857 р. і в I кн. за 1858 р. „Чтеній Московскаго Общества исторіи и древностей Россійскихъ“ надруковано текст п. в. „Милость Божія, Украину отъ неудобъ носимыхъ обидъ людскихъ чрезъ Богдана Зиновія Хмельницкаго преславнаго войскъ запорожскихъ Гетмана, свободившая, и дарованными ему надъ Ляхами побѣдами возвеличившая, на незабвенную толикихъ его щедротъ память репрезентованная въ школахъ Кіевскихъ 1728 лѣта“¹⁾. Цікавий сей текст надрукував Максимович (з передмовою Бо-

¹⁾ Сю драму передруковано в 2 т. „Историческихъ пѣсней малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгома-

дявського) з копії М. О. Судієнка. Розмірно велика вартість драми склонила Максимовича приписати її Теофанови Прокоповичеві тим більше, що оба відомі йому списки находили ся в рукописних збірниках писань Прокоповича по драмі „Владиміръ“, якої авторство безперечно Прокоповичеве. Максимович думав, що „Милость“ написав Прокопович з нагоди приїзду в Москву гетьмана Данила Апостола в 1728 р. При сїм поглядї стояв Максимович, навіть коли Петров признав драму твором учителя поетики в Академії в 1729 р. Теофана Трофимовича ¹⁾.

В короткій, але річевій передмові до „Трагедокомедіи о награжденіи въ семъ свѣтѣ пріисканнихъ дѣлъ мзды въ будущей жизни вѣчной“ ²⁾ Лашевського висказав жаль Тіхонравов, що старі українські драми не знайшли до того часу свого збирача. Богато з них затратило ся, може й безповоротно. „Тимчасом ближшій дослід української літератури в відношенню до північної саме в період часу від початку XVII до другої половини XVIII віку творить одно з найважійших завдань історії нової великоруської (руської) літератури“. Для рішення сього питання задумав автор опублікувати ряд пам'ятників, подібних до писання Лашевського, що повстало в 40 рр. XVIII в., бо в 1747 р. автора вже закликали з київської академії у Петербург. Коли оцінювати такі драматичні продукти з естетичного боку, вже двозначна, чи радше безсенсава назва „трагедокомедія“ виразно говорить, як сумно розуміли її творці значінне літературних форм драматичної поезії і як віддалили ся вони від сучасного руху європейської літератури“. Віє від них чернечою келією XVI в.

За то повні життя були вставні сценки поміж поодинокі акти нудної драми, звані інтерлюдіями чи інтермедіями. Такі „интерлюдіи или междувброшенная забавная игралища“ ³⁾ числом сїм із першої половини XVIII в. надрукував Тіхонравов в 2 кн. „Лѣтописей“ (матеріялы, стор. 35—60). Вказав на мале число захованих інтерлюдій, яких найдавнішій вворець доглядів в драмі про Олексія, чоловіка Божого, цілком перенесеній на Україну з Польщі в XVII в. Користував ся ними вже Пекарский в своїй статі про „Мистеріи и старинный театр въ Россіи“, але в наведених ним уривках текст у багато місцях так зіпсований, що тратить змисл.

нова“ (Київ, 1875) на стор. 141—165. Виривки з неї подав Максимович в додатку до статейки „Воспоминаніе о Богданѣ Хмельницкомѣ“ в 1 кн. за 1857 р. журналу „Русская Бесѣда“ (Собраніе сочиненій, I, 475—485 і 508—509, а текст драми стор. 486—508).

¹⁾ Київскія Епархіальныя Вѣдомости, 1865, ч. 18. В 22 ч. відповідь Максимович статейкою „О двухъ стихотвореніяхъ „Плачь Малой Россіи“ и „Милость Божія“ (Собраніе сочиненій, III, стор. 730—734).

²⁾ З рукописи Толстого в Имп. Публ. Бібл. в Петербурзі (XIV, Q, 2).

³⁾ З рукописи Имп. Публ. Бібл. (XIV, Q, 19).

Обіцяного розбору надрукованих інтермедій Тіхонравов не дав, але в 3 кн. „Літописей“ з 1861 р. опублікував ще одну інтермедію „на три особи: смерть, воїнъ и хлопецъ“¹⁾ (матеріялы, стор. 78—80). В сій самій книжці як вступ до „Жалостной комедіи“ про Адама й Еву оголосив Тіхонравов три виклади з університетського курсу п. з. „Начало русскаго театра“ (матеріялы, стор. 7—47) та драму „Воскресеніе мертвыхъ обще убо всеѣмъ будущее, но страждущимъ невинно въ вѣдѣ семь блаженно, а обидящимъ гибельно, въ пяти дѣйствіяхъ въ пользу чающимъ оного показанное въ Киевской Академіи 1747 году трудомъ іеромонаха Георгія Ковѣскаго“ (смѣсь и бібліографія, стор. 39—58), а в 4 кн. з 1862 р. „Рождественскую драму“³⁾ (матеріялы, стор. 154—200) з догадкою, що се твір Дмитра Ростовського. Праця Тіхонравова про початки театру в Великорусі не тільки оперта на документальні матеріали, але й на широкій порівняній основі і так з сього огляду, як і з погляду на критичність давала ваірєць, як треба розбирати історію старинної української драми.

Завершенням праці Тіхонравова в напрямі збирання старих драматичних текстів було двотомове видання „Русскія драматическія произведенія 1672—1725 годовъ“ (Сиб. 1874). Було се ювілейне видання з нагоди двістолітя великоруського театру. В передмові до першого тому стоїть між иншим: „В замѣтках до штук, виданных у сѣмъ збірнику, подані дані про рукописи, з яких сї штуки надруковані нами, що мають головню на цѣли вяснити походженне і літературну історію кожної штуки старого „русскаго“ репертуару. Доданий при кінці видачня словарь має на цѣли „влекшати читанне зібраних нами памятників драматичной літератури“. Та ні одного ні другого нема в виданню, тільки „Репертуаръ русскаго театра въ первыя пятьдесятъ лѣтъ его существованія“. Видавець Кожанчіков збанкрутував, видання Тіхонравова було сховане та щойно згодом пішло в продаж. Одначе в примірниках вирізано 499—672+CLX сторони другого тому так, що вони заховали ся тільки в небагато примірниках видання. Містили ся тут „Примѣчанія“, що ровнадали ся на одинадцять розділів. Кожда з одинадцятьох глав сих „Примѣчаній“, а також загальній вступ (стор. 499—505) перед „Примѣчаніями“ (стор. I—XXVIII) й додатки (стор. XXXV—CLX), де видаю „Стефанотокось“ з пояснюючою статьею і „Мудрость предвѣчная“, — все те виявляє вповні закінчені, самостійні розвідки; в їх числі як глава

1) З рукопису, списаної на півдні 1788 р., подарованої Тіхонравову А. Камковом.

2) З рукописи Толстого в Им. Публ. Бібл. (XIV, Q, 2).

3) З рукописи Им. Публ. Бібл. (XIV, Q, 28).

XI (стор. 628 – 672) був і „Владимірь“ Теофана Прокоповича¹). Небогато перероблена та доповнена вступом вийшла та глава в 1879 р. в „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“ (май, стор. 52—96). Сі розвідки Тихонравова переповнені дуже цінними замітками до історії старої української драми, хоч і без видання Тихонравова в доступнім ширшому світові виді не обійдеться ся історик української літератури, бо надруковані тут отсі кївські тексти: Владимиръ, Іосифъ патріарха, Алексѣй, божій чоловікъ, Рождественская драма, Дѣйствіе на страсти Христовы, — а й межи московськими драмами є тексти Українців (прим. Симеона Полоцького) або такі, на яких відбив ся вплив українських первовзорів.

У своїй праці про „Владимира“ Прокоповича дав Тихонравов перевагу аналізу сеї драми, що так дуже вибиваєть ся серед драматичної кийвської продукції, в звязи з поглядами Прокоповича на поезику в йогож підручникови та проповідю на день св. Володимира. Прокоповичеву драму виріжнив і Тихонравов. („Трагедокомедія Теофана Прокоповича під богато зглядами відійшла від того типу шкільної драми, що виробив ся і панував в єзуїтських школах західньої Європи та пустив сильні коріні в московській славяно-греко-латинській академії. Смак, вироблений читаннем давніх, і уважне вивчення поезики Арістотеля відвернули Теофана від схолястичних форм єзуїтської шкільної драми“²). „Чоловік вразливий, чуткий на питання сучасности, наділений снагою спостерегання і тонким гумором, Теофан не міг привести своїх спостережень у жертву сьому символічному й алегоричному стилю, який характеризує панегіричні драми московської академії. Трагедокомедія Теофана стоїть висше московських шкільних дійств, що справедливо носили назву „діолегій“: вона стараєть ся представити видцям консеквентний хід боротьби, що почала ся в душі вибраного нею героя. Комічний елемент, що проявив ся у московській шкільній драмі епізодично, в осібних інтермедіях, які втиснені між акти не мали ніякого відношення до самої штуки, в трагедокомедії Теофана Прокоповича розлитий по цілім творі і не відтягає уваги видця від ходу головного дійства. В комічнім виді представив Теофан поганських жреців, „одиноких“, що не покоряли ся волі св. Володимира. Самими іменами Жеривола, Курояда, Піяра хотів автор віддати характеристичні прикмети сеї касты — обжирство, лакізмство, пиянство. Без сумніву, що деякі риси жреців змальовані в природи — виловлені з побуту сучасного Прокоповичеву православного духовен-

¹) Сочиненія Н. С. Тихонравова, Томъ второй, Москва, 1892, Пришѣчанія, стор. 18.

²) Сочиненія, Томъ второй, стор. 150.

ства; цього не перечив сам Теофан; мало того — він старався навіть просто натякнути на то в своїй трагедокомедії¹⁾.

Все таки Тіхонравов зазначив, що не має „даних, щоби твердити, що від часів Прокоповича починається новий період в історії київської драми, період „оживлення київської драми антипольськими змаганнями й інтересами південно західного краю Росії“²⁾. (Мимо того такі тексти київських драм, як „Владимірь“ і „Милость Божія“, з одного боку, а з другого обставина, що текстів з нинішньої галицької території тоді ще не видвигаєно в науці, подиктували Тіхонравову ось які слова про київську драму: „Не привязана до церкви, як у львівськім братстві, або до академічної салі святочних зборів, як у Москві, шкільна драма Київа євобідно розвивала ся під отвертим небом, як середньовічна містерія західної Європи з того часу, як виїшла зпід опіки церкви. Святість, авторитет місця, що природно повинні були стісняти вчителів львівського братства та московської славяно-греко-латинської академії при писанню звичайних шкільних „дійств“, не гнетли в сїм випадку вчителя київської академії, не обов'язували його невільничо волочи ся дорогою, указаною єзуїтською схоластикою, та ховати свою думку під туманні символи та вбирати своє почування в холодні алегорії“³⁾. Ся думка при матеріалі, яким ниї розпоряджує дослідник старої української драми, не видержує критики. Протиставлення київської драми текстам з нинішньої галицької території оперте на одній записці в літописи ставропигійського братства⁴⁾.

Треба зазначити, що Тіхонравов заперечив авторство Прокоповича що до „Милости“. З уваги, що всі представлені в київських школах драми виходили зпід пера вчителя поетики або вчителя риторики, легко означити автора „Милости“, треба тільки довідати ся, хто викладав у Київі в 1728 р. поезію і риторіку, щоби рішити се питання.

Другим заслуженим дослідником історії старої української драми

¹⁾ ibidem, стор. 152.

²⁾ ibidem, стор. 154. Думка се Петрова, висказана в статі: „О словесныхъ наукахъ и литературныхъ занятіяхъ въ Кіевской Академіи отъ начала ея до преобразования въ 1819 году“ в „Трудахъ Кіевской Духовной Академіи“ в 1866 р. (1866, липень, листопад, грудень, 1867, січень, 1868, марець), книжка за листопад, стор. 357.

³⁾ Сочиненія, Томъ второй, стор. 125.

⁴⁾ В виданню Дениса Зубрицького „Лѣтописи львовскаго братства“ (в перекладі з польської мови, Спб. 1850) на стор. 131 стоїть: У (львівську) ставропигію перейшов від єзуїтів звідки ученикам братської школи розгравати діяльнї (драматичні представлення на теми святого письма) по церквах. В 1689 р. дано таке представлення з великою виставністю при численнїм натовпі видців.

з неменшим знанням предмету, як у Тіхонравова, був Олексій Веселовський. Його праця: „Старинный театр въ Европѣ. Историческіе очерки“, видана в Москві 1870 р. (мал. 8^о, стор. V + 406), не тільки не заступлена ще нині иншою працею, але й сама в собі тільки тут і там перестаріла. Тому, що попри праці Тіхонравова тільки стаття Пекарского про „Мистеріи и старинный театр въ Россіи“, що ввійшла в значними змінами в бібліографічну працю тогож автора п. з. „Наука и литература при Петрѣ Великомъ“ (1861), подавала певніші відомости про початки великоруського театру, Веселовський відчув необхідність нового вводу всіх спостережень і відкрить на сім полі. Мав оправдану надію, що такий звід стане значною підмогою для дальших дослідників і увільнить їх наново переходити довгу й томлячу дорогу. Тему обробив Веселовський в властивім собі широкім закрою. Перший нарис представляє огляд долі театру в германо-латинськїм світі до тої пори, коли той театр став впливати на молоду драматичну штуку на Русі. Та звязь творить природний перехід до нарису, присвяченого початковому періодови історії українського й великоруського театру, першим рокам його естования в порівнанню з театром инших славянських племен. Вкінці іде нарис духовно народніх уявлень, що заховали ся до наших часів у деяких околицях Русі, славянства й германо-латинського заходу.

З вдовolenнем підчеркував Веселовський поступ в обробленню історії давнього руського театру, бо „відкриті недавно комедії талановитого Довгалева в звязи з вертепною штукою, виданою Маркевичем¹⁾, представляють уже в релефних рисах початок народнього українського театру“²⁾. Поважними завязками народньої української комедії займив ся саме новий дослідник і історик старої і нової української літератури Микола Петров в статі „Мистеріи и комедіи учителя пінтики в Київской Академіи Митрофана Довгалева (1736—7 г.)“³⁾ в лютневій книжці „Трудовъ Київской Дух. Академіи“ за 1865 р. Рік перед тим учитель літератури в київській духовній академії Е. Крижановський в числі тем для курсових праць піддав потребу роботи „О словесныхъ наукахъ и литературныхъ занятіяхъ в Київской Академіи отъ начала ея до преобразования в 1819 году“. М. Петров вподобав собі тему та в цілим молодечим жаром кинув ся до студіювання давніх шкільних ру-

¹⁾ Обычай, повѣрья, кухня и напитки малороссіянъ. Извлечено изъ нынѣшняго народнаго быта и составлено Николаемъ Маркевичемъ, Київ, 1860, Вертепна гра на стор. 31—64.

²⁾ Старинный театр въ Европѣ, стор. III—IV.

³⁾ Повні тексти інтермедій Довгалева опублікував Петров в 1897 р. в додатку до „Київской Старини“ за жовтень і листопад.

копій, що нетикані звичайно дослідниками переховувалися по різних київських бібліотеках. Поволи став орієнтувати ся в рукописнім матеріалі і на підставі даних, які зміг видобути в тих бібліотек, написав ряд статей з того поля, які надруковано або в згаданім журналі академії за роки 1865—1868 або в „Кіевскихъ Епархіальныхъ Вѣдомостяхъ“ за 1865 р. З тих статей найважливіша стаття під заголовком, указаним Крижановським, в „Трудахъ“ за роки 1866 (липень, листопад, грудень), 1867 (січень) і 1868 (марець).

З предмету, якого вивченню віддав ся М. Петров, спеціально щораз більше нових даних приносила наука для історії старої київської драми. Вже ся обставина, як і потреба вступу свого роду до приготовлюваних „Очерковъ изъ исторіи украинской литературы XIX столѣтія“ спонукали Петрова переглянути свої попередні праці і доповнити їх новими даними, добутими наукою на тім полі. Так повстали „Очерки изъ исторіи украинской литературы XVIII вѣка. Кіевская искусственная литература XVIII вѣка, преимущественно драматическая“. Свою працю вислав до „Русского Вѣстника“, але не одержуючи протягом півтора року ніякої відповіді, зачав її друкувати в „Трудахъ“ академії за 1879 і 1880 роки. В 1880 р. надрукував ту саму працю вкінці і „Русскій Вѣстникъ“. З „Трудовъ“ вийшла в 1880 р. й відбитка з поправками на 150 стор. про сей матеріал і час, де передтим виділи в більшій часті порожнечу. Тай що до нових даних по історії старої української драми, які опубліковано в межичасі, перше місце займають „Драматическія сочиненія Георгія Конисскаго“, надруковані Петровом в листопадовім зошиті за 1878 р. журналу „Древняя и Новая Россія“.

Під київською літературою розуміє автор загалом українську літературу. „На українську штучну літературу XVIII в., говорить автор у широкім вступі, дивили ся звичайно й далше дивлять ся навіть досі як на схолястичну та мертву літературу, що була нездібна інтересувати ся суспільним і народнім житєм. І дійсно, як що ми будемо розглядати тільки схолястичні підручники українських учених того часу й їх трактати в різних галузях тодішніх наук і знання, майже не знайдемо в них ударів пульсу суспільного та народнього життя. Але ми не маємо права припускати, ніби то схолястичні підручники та трактати проковтували виключно всі інтереси українських учених мужів і шкільників і відривали їх увагу від біжучого життя і народнього світогляду. Передусім не можна того припускати що до молодих шкільників, що їх жива природа мусіла найти свій вислів в різних пісеньках, діяльностях, перерібках народніх казок, пословиць і приказок і тому подібних літературних творів, можливо, й таких, що деколи були для них вакаваним плодом і на всякий спосіб не входили в обсяг їх непосредних обовязків і занять.

Зрозуміло тому, що таких писань не могло заховати ся багато з XVIII в.; однак чим рідше їх стрічаєть ся, тим вони мусять бути ціннішими для нас як такі архаїчні відломки, що на їх основі можна дати хоч слабкий малюнок живих літературних інтересів українських шкільників XVIII в.¹⁾ Впрочім і не так мало заховало ся подібних писань, потрібно тільки пильнійше зачати їх вишукувати.

Правда, на перший погляд представляєть ся історія тих писань дуже пестрою, однак при уважнійшій розгляді показуєть ся, що скрізь ту пестроту чужих і занесених елементів продираєть ся постійно національний елемент, що вяже „українську штучну літературу XVIII в. з літературними інтересами північної Росії“²⁾. Твори українського письменства XVIII в. виявляють дивну амальгаму письменних жерел усякого роду з творами народньої устної словесности. Видно тут і давні елементи, які прийшли в спадщині з XVII та попередніх століть, і нові елементи, які викликали біжучі обставини українського жита. „З одного боку в сій літературі слідні старі византійські перекази та сліди латинсько-польського й західнього впливу, з другого — намагання відновити живі зносини з загально-руською літературою й очистити тодішню українську літературну мову на взір північної. Однак над усіма тими елементами все більше й більше бере верх національний елемент, руський, що має два головні відтінки: племінну самосвідомість Українців і змагання їх до єдинства з північно-руською літературою“³⁾.

По замітках про епічні і ліричні вірші задержав ся автор над драматичними київськими писаннями, з яких були йому тоді відомими отсі: 1) „Свобода“ з 1701 р. Рукопись в Іркутській духовній колегії, вістала ся недоступною для праці; 2) „Мудрость Предвѣчная, во едемскомъ душу разумную вертоградѣ наздавшая“ з 1703 р.; 3) „Владиміръ“ Прокоповича з 1705 р.; 4) „Патріархъ Іосифъ“ Лаврентія Горки з 1708 р.; 5—6) дві розмови Прокоповича: „Разглагольствіе тектона си есть древодѣла съ купцемъ“ і „Разговоръ гражданина съ селяниномъ да съ пѣвцемъ или дьячкомъ церковнымъ“, около 1716 р.; 7) „Милость Божія“ з 1728 р. Теофана Трофимовича; 8) „Трагедокомедія“ Сильвестра Дяскоронського з 1729 р.; 9) „Комическое дѣйствіе“ на Різдво Христа з п'ятьма інтерлюдіями з 1736 р. Митрофана Довгалевського; 10) йогож великодня драма „Властотворный образъ челоувѣколюбія Божія“ також з п'ятьма інтермедіями з 1737 р.; 11) Вертеп з записи Марковича;

1) Очерки изъ истории украинской литературы XVIII вѣка, стор. 1—2.

2) *ibidem*, стор. 2. 3) *ibidem*, стор. 5.

4) Видана С. Голубевом в вересневій книжці „Трудовъ“ академії, але недокладно.

12) „Брань честнихъ седми добродѣтелей зъ седми грѣхами смертними, въ челоуѣцѣхъ путнику такъ всегда, яко найпаче въ дни святія великія четиридцятицици резидуючая, по чину седмиць ея імагинацѣю пвѣтческою и риемомъ описанвая 1737 года“; 13) „Образъ страстей міра сего образомъ страждущаго Христа исправися“ правдоподібно з 1739 р.;¹⁾ 14) „Трагедокомедія о тщетѣ міра сего“ або „о наградженіи въ семь свѣтѣхъ пріискайныхъ дѣлъ мзды въ будущей жизни вѣчнои“ околѣ 1742 р.; 15) „Благоутробіе Марка Аврелія“ Михайла Козачинського з 1744 р.; 16) „Стихи по вопросамъ и отвѣтамъ сложенія отъ двоихъ учениковъ предъ великою монархинею (перед Елисаветою Петрівною) сказованнія“ з 1744 р.; 17) „Воскресеніе мертвыхъ“ Юрія Кониського з 1746 р. з п'ятьма інтермедіями; 18) Трагедокомедія Григорія Савича Сковороди, про яку подав вістку Данилевський в „Украинской Старинѣ“ (Харків, 1866, стор. 91); 19) „Трагедокомедія, нарицаемая Фотій, т. е. о отступленіи западныхъ церкви отъ восточныхъ, учиненомъ найпаче во время Фотія патріарха Константинопольскаго, и о отсѣченіи рымлянъ яко еретиковъ отъ общенія вѣрныхъ“ Юрія Щербацького з 1749 р.; 20) Діяльог пастухів Свирида й Овдія; 21—23) „Споръ души и тѣла“ з 1773 р., „Ярмарокъ“ і „Исповѣль“ Некрашевича; 24) Розмова священика з еромонахом про ожидану поправу побуту духовенства; 25) „Интермедѣя на три персони — смерть, воишь и клопецъ“ з 1788 р.; 26) Комедія уніятів з православними Сави Стрілецького (1797—1799).

З зачисленних тут писань до драматичних творів не можна вважати такими річи: 24, 23, 21, 16 і 5—6. Лишило би ся все таки число 20, з чого річи: 1 і 18 тільки згадані.

В історії української драматичної літератури XVIII в. виділив Петров п'ять періодів. Перший творить продовження драми XVII в., є періодом біблійних містерій і діяльогів в польсько схолястичнім дусі. Другий починаєть ся роком 1705 (Владимірѣ) і виповнений творами Прокоповича (властиво тільки Владимиром) зі змістом з рідної історії і наслідуваннем форми клясичних звірців. Третій період від 1708 р. характеризує змішанне клясичних форм і змісту з рідної історії з духом і характером давніх біблійних містерій і драм. В четвертім періоді між рр. 1742—1749 драматичні форми та напрями ті самі, збільшаєть ся тільки в українських письменників зацікавлення умовими інтересами та літературними формами північної Руси. Вкінці п'ятий період, почавши від пановання Катерини V, се час упадку української драми та повної перемоги північно-руської літератури й її форм. Отсей досить механічний

¹⁾ Виданий Голубевом тамже.

події не разив тільки тому, що драматичні продукти аналізував автор в хронологічним порядку.

Під оглядом призначіння, змісту та виконання діяльогів визначив автор три відділи: великодні містерії, весняні і літні рекреаційні діяльогі та різдвяні вистави. При „Мудрости предвѣчної“ відмічені анальогії в „Дѣйствіємъ на страсти Христовы“. Єдність змісту й тону розмов Прокоповича та деяких сатир Кантеміра, на яку вказав Петров, вказує заразом і рід літератури, до якого треба їх зачислити. При „Милости Божіей“ станув автор рішучо за авторством Трофимовича. Вказав на спорідненне „Комического дѣйствія“ Довгалевського в народнім вертепом, більше в першою, менше в другою його частю. „Близька звязь і взаємини „Комического дѣйствія“ і різдвяних інтерлюдій Довгалевського в записаним у Маркевича вертепом показують, що або останній вийшов з драматичних штук М. Довгалевського й тільки змінив ся й урівноріднив ся протягом майже сто літ (від 1736 р. до часу записання вертепу Маркевичем) або ж і вертеп і штуки Довгалевського вийшли в одного й того самого жерела. На всякий спосіб можна вважати безсумнівним, що свій істотний зміст і свої основні форми одержав вертеп менше більше коло того часу, до якого відносять ся і штуки Довгалевського, бо від того часу вертепні різдвяні вистави втрачють кредит і щораз більше переходять у низинні сфери шкільного та суспільного життя“ (стор. 77). Тексту вертепної гри й уваг до тексту, що правда, богатих непорозуміннями, Ізопольского в „Ateneum“ Крашевского за 1843 р. автор не завважив, тому й не міг висловити про них своєї думки. До першої і третьої інтерлюдії великодньої драми Довгалевського вказані паралелі в збірнику казок Рудченка. В протилежності до невірної думки Голубева, що „образъ страстей“ не написано для вистави в Києві, вірно доказав Петров її звязь з київською академією і київським митрополитом Рафаїлом Заборовським. При огляді четвертого періоду, на який мали вплив тодішні найкрасні представники великоруської літератури Ломоносов і Кантемір, вказана звязь одного з авторів інтерлюдій, доданих до „Воскресенія мертвыхъ“ Кониського, „славного Танського, природного поета“, як згадуєть ся у Лобисевича, в родиню Гоголів, яким судило ся відограти таку визначну ролю в історії українського й великоруського театру та літератури. „Сам М. В. Гоголь в своїх українських повістях і оповіданнях, що в них Куліш не видить етнографічного ґрунту, брав в основу гумористичні народні українські казки, що доставляли тем інтерлюдіям XVIII в., і в дечім є спорідненій з тими останніми“ (стор. 113). З другого боку заціплена в інтерлюдіях тема надужеть чиновництва та судівництва вяже стару драматичну укра-

їнську літературу не тільки з Гоголем, але й з Капнистом, Квіткою і иншими.

Підчеркнув Петров ті обставини, серед яких писали по великоруськи, а не по українськи, й Капнист і Рубан і Гвідич і інші так, що з тих часів на тим більшу увагу заслуговують такі автори, як Некрашевич. Свою аналізу українських драматичних писань XVIII в. закінчив автор таким висновком: „Правда, поза київською академією при кінці XVIII в. починаєть ся від перелицьованої Енеїди Котляревського новий очевидно літературний рух, що в своїм дальнім розвитку промостив дорогу повійшій українській літературі нинішнього віку (XIX); одначе на нашу думку 1) сей рух не є чимсь новим і являєть ся тільки безпосереднім відгомном попереднього розвитку київської штучної літератури XVIII в., про яку ми говорили; 2) його відповив тільки вплив на нього ідей, смаку й метод північно-руської літератури, й тому, не вважаючи на місцевий кольорит, по більшій часті іде він слідами сеї останньої літератури та з її слів повторює тільки старе (зады). В сїм згляді українська література нинішнього столїтя не є якоюсь самостійною галузю загально-руської літератури й тому треба її розсліджувати не окремо саму в собі, але в тісній звязи з загально-руською“ (стор. 149—150). Вкінці поданий поділ української літератури XIX в., змінений в „Очеркахъ исторіи украинской литературы XIX столѣтія“ о стільки, що третій і четвертий період розбиті на чотири, отже разом шість. Знаменитий розбір праці Петрова дав Микола Дашкевич у своїй „Отзывъ о сочиненіи г. Петрова“ в „Отчетъ о двадцать-девятиомъ присужденіи наградъ графа Уварова“, в якій то досі неперевищеної смитезі народження нової української літератури та її напрямів містить ся річеве опрокинення деякої думки Петрова що до літератури XVIII в.

В праці Петрова про українську драматичну літературу XVIII в. великоруські впливи перебільшено і при так сильнім підчеркуванню великоруських впливів потрібно було змалювати також і ту роль, яку відограла українська шкільна та народня драма в житю північної Руси. Ще важнішою хибкою праці було відгородження оброблюваного матеріалу хінським муром від європейського літературного розвитку, трактованне української літератури XVIII в. як щось такого, що виростло тільки на українським чи загально-руським ґрунті. Сюю недостачу праці верівнує по часті совісна аналіза мало відомого матеріалу або й неприступного для ширшого круга.

Слідами Тихонравова й Веселовского пішов в часті четвертий головний дослідник давньої української драми П. Морозов. Свої „Очерки въ исторіи русской драмы XVII—XVIII столѣтія“ (Спб. 1888, 8°, стор. VI + 389 + (1) наслідком голосної і немилї афери задля пециганого

використання приписок Тіховравова, що задержали ся тільки в кількох примірниках його збірного видання драм, автор передрукував зараз найближшого 1889 р. п. з. „Історія рускаго театра до половини XVIII столѣтія“ (Спб. 1889, 8°, стор. IX + 398 + XL). Поправки й доповнення є в усіх відділах у порівнянню з „Очерками“, а спеціально в відділах, присвячених петрівському та пізнійшому театрови. Друга половина IX і кінець X глава цілком перероблені на підставі нових, по части ще невідомих матеріалів. В додатку до книжки надруковано вперше дві великоруські комедії початку XVIII в. та відривок комедії про Йосифа. В цілості се уважна перерібка попередньої праці, що на довго остала й нині ще не перестала бути одним із підставових підручників для вивчення і нашої старої драми.

Заки вийшла друком перша редакція праці Морозова, для українознавства заложено поважну наукову часопись „Кіевская Старина“, що стала виходити в Києві від 1882 р., а на її сторонах найшла місце неодна цінна праця, присвячена вивченню старої української драми. В жовтневій книжці за 1882 р. сього журналу надруковано статю „Малоруській вертепъ“ (стор. 1—38); опис вертепу Гр. Галагана, а передмова П. Житенького, в якій між иншим указав на стичні точки та різниці вертепу з різдяною драмою Довгалевського. Тогож року в грудневій книжці, може й під впливом згаданої статі про вертеп, надрукував нову працю М. Петров п. з. „Старинный южно-русский театръ и въ частности вертепъ“ (стор. 438—480). По короткім огляді історії театру на заході Європи, згадав автор за народні завязки театру на Україні і перейшов до письменних пам'ятоків. Тут і висказав автор таку думку: Що до українського духовного театру ми не поділяємо думки деяких наших дослідників, що сей театр зразу явив ся тут в виді шкільних духовних драм, хоч і не перечимо, що шкільна духовна драма була тут переважаючою формою. Перші проби наслідуваного духовного українського театру були на нашу думку чисто містеріяльного характеру та навіть деколи привязували ся до церковного богослуження. Ми розуміємо тут церковні пасії, які досі виконують у деяких церквах південної Росії (стор. 456). До містеріяльних і перекладних пасій навязували також початкові шкільні київські драми, що мають за предмет також Христові терпіння. За пасійними драмами розвинули ся в українських школах різдяні штуки, до яких поперед усього треба віднести комедію св. Дмитра Ростовського на Христове Різдо. За великодніми та різдяними драмами прийшли інші види драми, що поволі тратили духовній, клерикальний напрям і поволі приймали в себе світський елемент, як міраклі, драматизовані біблійно-історичні хроніки, історичні містерії або хроніки, що мали своїм предметом історичні особи або події, але

з примішкою духовного елемента, і т. д. Найзамітнійше об'явився поступ в розвою української старої драми в так званих інтермедіях, що не зв'язані або дуже мало зв'язані органічно з самими шкільними штуками не стіснялися їх повагою, протівно сміло допускали народній комічний елемент і вкінці старалися стати самостійними народними комедіями. Кінцева частина праці Петрова призначена дуже важній складовій частині старого українського театру — вертепови, що повстання його першої частини вельдть порівнювати з різдяною драмою Ростовського або й Довгалецького. Як що глядіти на первісну форму світської частини вертепу як на інтерлюдію до різдяної духовної драми, походження сеї частини треба віднести до найраншого часу появи інтерлюдій загалом і їх шкільної теорії, отже до часу не пізнійше кінця XVII в. (стор. 474). По інтермедіях Кониського 1746 р. кївський вертеп ледви розвивався далі, бо менше більше коло того часу вертепні різдяні вистави тратять кредит і щораз більше переходять у низинні сфери шкільного життя (стор. 476). При порівнянню Галаганівського вертепу з вертепом Маркевича признав Петров Галаганівську редакцію старшою.

В справі вертепу забрав голос також М. Драгоманів, що під криптовімом „Т—овъ М.“ в серії „Матеріали и замѣтки объ украинской народной словесности“ помістив у грудневій книжці „Кіевской Старини“ за 1883 р. статейку „Къ вопросу о вертепной комедии на Украйнѣ“ (стор. 547—555), де висловив здогад, що можливий німецький оригінал українського театру, який міг дістатися до Українців з німецької колонії у Львові або міг такий вплив проходити на Україну також через Литву й Білорусь із Прус і Ріги. Підніе потребу пильного шукання за останками старинного релігійного театру в рукописах і в устному переповіданню у межах Польщі, Литви, Білоруси та й України, такогуж шукання за віршами та духовними стихами загалом, різдяними, великодніми і т. д. „Вкінці навіть для вказівки при збиранню названого матеріалу треба вже й тепер порівняння відомих уже копій української драматичної літератури до польських (хоч по Кольбергу) та західніх, а між останніми певно передусім до латинських і французьких (одні й другі — жервовзори німецьких) і до німецьких“. „Таке порівнянне відкрило би нам, що властиво оригінального маємо ми в нашому різдяному театрі, навіть у його побутових частинах. В сих останніх приміром наші українські тексти дуже різняються від польських, надрукованих у Кольберга, але сумнівно, чи навіть наш вертепний Запорожець не найшов би собі родичів у різних бурних війнах в західніх інтерлюдіях і комедіях“ (стор. 551).

В тій самій книжці і під тим самим криптовімом опублікував Драгоманів „Двѣ южно-русскія интермедіи начала XVII в.“ (стор. 652—

664), себто інтерлюдії, додані до трагедії Гаватовича на тему смерті Івана Хрестителя з 1619 р. Дослідом їх займав ся Драгоманів в статті „Старѣйшія русскія драматическія сцены“ в листопадовій книжці „Кіевскої Старини“ за 1885 р. (стор. 371—407). Зазначив тут, що „дуже велика твердість традиції в східній церкві в порівнянню з західньою спивили в нас зріст драматичного елемента в богослуженню в противности до того, що стало ся у західній Европі. Тільки в південно-західній Русі й то дуже пізно та під західньо-европейським впливом початок такої драматизації появил ся у формі так названих пасій себто читанне евангелія про розпяте Христа при деякій драматичній обстанові“¹⁾. „Місцем повстання справжнього руського театру треба признати західньо-руські країни, де історичні умови хоч і не сприяли захованню політичної незалежности руських племен, але за то бодай одного часу в XVI в. і половині XVII давали досить простору для суспільної діяльности, громадянської і особистої, не кажучи вже про відносну легкість зноси із більше розвиненими культурно країнами. Тут, де існували самоуправні муніципії з просвіченим міщанством, де церковні братства розвинули ся у могуті культурні корпорації, повстали й перші руські друкарні, перші правильні школи, повстав і правильний руський театр“ (стор. 186). Сей театр прийнято тут у готовому виді з західньої Европи в двох формах, у формі релігійної драми, містерії, з її відміню — моралізацією, і в формі комічної інтермедії, що вже рано стала рамкою для зівсім національного й реального театру. „З західньо-руських країн вкупі з переходом учених Українців і Білорусів на службу в московське царство в XVII в. перейшов театр і в великоруські країни, де поволі й розвинув ся, правда, під новими европейськими впливами в національну, коли ще покищо не зівсім народню інституцію, міжтим як у західньо-руських країнах через різкі некористні умови національний театр швидко наткнув ся на перепони для свого розвою і в Білоруси не тільки зупинив ся на формах XVII в., але й майже вимер“ (стор. 186). Українська вертепна драма задержала ся у пізнійшій редакції, не скорше половини XVII стол., а про перші проби зівсім світської, комічної драматичної літератури в українській мові можна було дізнати ся

¹⁾ В цитатах з сеї праці Драгоманова узгляднюю і переклад М. Павлика в першій томі „Розвідок Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство“ (Львів, 1899, стор. 185—216), бо перекладу dokonано з примірника відбитки, в якій Драгоманів зробив кілька поправок. Цитоване місце на стор. 186. Тут і переклад статі про вертепну комедію на стор. 145—152 і передрук інтермедій, не з „Кіевскої Старини“, а з польської брошури в транскрипції гражданкою на стор. 174—184.

коротко від польських письменників, прим. Йосифа Крашевського¹⁾, який кількадесять років перед писанням статі Драгоманова читав рукописи або друковані видання старих українських інтермедій. Тим важливіші інтермедії, додані до трагедії Гаватовича. В прегарній своїй праці займився Драгоманів питанням відносин цих інтермедій до усної народньої словесности, порівнянням першої інтермедії з жартами „Ulen-spiegel-a“ в німецькій редакції і польських перерібках, а другої інтермедії з мандрівним оповіданням про красний сон, устним українським оповіданням про цигана й хохла, прикладом і викладом „Римських історій“ (Gesta Romanorum) і його першовзорами: Disciplina Clericalis, арабським і жидівським оповіданням. Дальшу частину праці присвятив справжнім першовзорам жидівського й арабського оповідання, а саме індо-перській і індо-китайській обробці арабського оповідання у Європейців, його італійським варіантам, французькому, „Письмовника Курганова“ й усному великоруському. Так зазначив Драгоманів точки стичности інтермедій, доданих до трагедії Гаватовича, з письменною і усною словесністю різних народів і основи генеалогії тем. Доказавши заграничне та книжне походження сюжетів інтермедій, пише автор: „Таким способом теперішнє усне народнє українське оповідання в кождім разі походження не місцевого й не усного, а заграничного, книжного та появило ся на Україні не ранше появи в ній Gesta Romanorum себ то ніяким способом не ранше XVI в. Порівнюючи се оповідання до інтермедії Гаватовича, ми бачимо, що редакція його пізнійша від редакції інтермедій уже через то одно, що в ній показано дві особи, а не три. Сама ж ся інтермедія, не вважаючи на гумористичні її прикраси, очевидно близька до прикладу „Римських історій“ так, що можна питати ся тільки про те, з якої редакції цих історій переробляв її Гаватович, чи просто з латинської (що дуже правдоподібно), чи з польської або чи з німецької. А втім, як що до сеї, так і що до першої інтермедії можливе ще одно питання, а саме: чи не найшов Гаватович обох цих інтермедій у готових перерібках із оповідань про „Ulen-spiegel-a“ та трьох мандрівників у драматичну форму в німецькій мові або польській?“ (стор. 213—214). Драгоманів не мав під рукою усіх потрібних матеріалів до рішення сього питання і лишив се питання отвореним.

По написанню статі Драгоманова повіднаходжено давні польські видання „Римських історій“, про се є уже в польській науці невеличка література предмету, а мимо сього ніхто з українських дослідників не пішов шляхом, указаним Драгомановом. Не найшов ся у нас рівнож

¹⁾ Передусім відносять ся тут „Wędrówki literackie, fantastyczne, historyczne I. Kraszewskiego“ (т. II, стор. 83—85).

скептик, що був би важив ся віднайти аргументи проти авторства Гаватовича інтермедій, хоч йогож трагедія під літературним оглядом значно слабша від українських інтермедій, а він сам уродив ся і виховав ся в місті Львові, а не в українській селі, де вплив української пісні на нього був би самоозумілий. Титул твору Гаватовича: *Tragaedia Albo Wizeryn(e)k Smierci Przeświętego Jana Chrzciciela Przesłanca Bozego. Na pięć aktow rozdzielony. Przydane są y Intermedia dwoie. Napisanu przez...*“ Звертаю увагу на підчеркнені слова. Коли „napisanu“ (не „napisane“, хоч є і інтермедії) протиставити словам „przydane“ та взяти під увагу підчеркнення, що додані інтермедії, а даліше їх місце додація, виходило би, що на основі титулу брошури не можна з певністю говорити про приналежність інтермедій Гаватовичеві. Міг їх не написати Гаватович, а хто инший, хоч розміру вірша, яким по більшій часті зложено українські інтермедії, уживає також у трагедії Гаватович. Виказав се Михайло Павлик у своїй розвідці „Якуб Гаватович (Гават), автор перших руських інтермедій в 1619 р.“ в XXXV і XXXVI т. „Записок Н. Тов. ім. Ш.“, де й приобіцяв розглянути текст інтермедій в окремії розвідці. Вже сам титул показує, що Павлик признає авторство інтермедій Гаватовичеві. Тут і передруковано поправно текст інтермедій в 1619 р. латинкою.

Окрім досі згаданих праць у „Кіевской Старинѣ“ надрукував тут в 1884 р. Ц. Г. Нейман (т. IX, стор. 289—305) з рукописи в купянського повіту харківської губернії „Судъ Божій надъ душой грѣшника (Южно-русская религиозная драма конца XVII ст.)“. Імя автора не звісне. Властивий заголовок діяльогу „Розмова во кратцѣ о душѣ грѣшной, судъ приняшой отъ судии справедливого Христа Спасителя“. Формою і манерою зближуєть ся до драм Ростовського, а мовою ледви чи не випереджує їх. „На всякий спосіб се один із перших памятників того роду, досі цілком невідомий“. Судячи по письмі та папері, відніс Нейман сей памятник до кінця XVII ст. або найпізнійше перших років XVIII в. Українська мова з малою примішкою церковно-славянських слів і форм і з солідним наверстованнем польонізмів зраджує походження тексту з західніх українських територій. Тринайцятьскладовий вірш з пезурою по семім складі се той сам розмір вірша, що й прим. в драмі „Dialogus de passione Christi“, хоч у „Розмові“ стрічають ся часто й скорочення до 12 і 11 складів. У змісті драми, в якій авторі догадував ся духовника, підчеркнув Нейман гуманність принципів суду.

На основі дотеперішніх праць про стару українську драму та рукописних матеріалів написані ті частини „Очерковъ изъ исторіи русской драмы XVII—XVIII столѣтій“ П. О. Морозова, які відносять ся до українського театру. Головною задачею поклав собі автор дати можливо

новий коментар до драматичних друкованих і рукописних писань. Оминає сумнівні факти. Перша се проба представити долю драматичної літератури й театру в руських народів, в систематичному зводі, опертому на уважнім вивченню історичних даних, які в відміннім положенню поставили розвій драми на півдні і на півночі. На півдні „вже від половини XVII віку ¹⁾ входить в звичай і ступнево розвивається особливий рід драматичної літератури — шкільна драма. Зразу являється вона в формі сухих, далеких від життя містерій і моралізуючих алегорій езуїтського стилю; однак окружуюча школа дійсність, жива та кипуча, цовна боротьби та бурливих змагань, скоро вривається в сю царину та загортає собі поволи значну частину в шкільних драматичних вправах. Народне життя з усіма своїми прикметними особливостями ярко відбивається в інтермедіях, що переривають поважний хід схолястичної акції; видні прояви політичного та суспільного життя набувають для себе відгомін в речах дієвих осіб шкільної драми, якої автори часто не в силі скрити своїх почувань під холодною ученою алегорією. Завдяки сій живій стороні свого змісту шкільна драма та спеціально шкільні інтермедії розходяться далеко поза поріг школи, здобувають популярність серед різних верств суспільности та стають основою для дальшого розвитку народнього театру. Корінна зміна умов народнього життя на півдні, що також мало сприяла свобідному розвитку народніх сил, як і на півночі, довела до того, що сї зародки народнього театру заглухли та не дали плодів; але нема сумніву, що на півдні ґрунт для них був підготований в далеко більшій степені, ніж на півночі“ (стор. 7).

Все таки українській драмі присвятив Морозов розмірно мало місця у порівнянню з великоруською. Перша глава праці займається драматичним елементом в народній словесности, друга оповіданнями подорожних о заграничнім театрі і церковними дійствами у Візантії і на Русі, а третя шкільною драмою у західній Європі і Польщі, її формою, змістом, місцем і часом вистави. В дальшій часті третьої глави говорять про інтермедії: польські, українські і білоруські, побіч знаних в друку інтермедій, доданих до трагедії Гаватовича, також рукописні (Імператорська Публична Бібліотека, ріжноязич. Q. XIV. 30). В другій половині глави є виклад про народні штуки та вертеп у західній Європі, Польщі, на Україні і в Білорусі, про райок і різдвяну драму Дмитра Ростовського. Шкільній драмі в київській академії присвячена четверта глава. По загальних увагах іде досить подрібна аналіза діяльоґу про Олексія, чоловіка Божого, що про нього висловлюється Морозов: „Нема сумніву, що діяльоґ в часті передожений, а в часті прямо переписаний з польської

¹⁾ За півно на доброго пів столітя.

штуки і притім єзуїтської, як видно з його будови та змісту; церковно-славянські вставки по всій правдоподібности замінили собою первісний латанський текст. Сеї єзуїтської штуки нам не вдало ся відшукати“ (стор. 111). І знов питання досі не рішене. Подібно маєть ся річ і з другою звісною Морозову київською драмою XVII в. „Дѣйствіємъ на страсти Христовы“, яка на його думку „може служити приміром того, як деколи церковні канти розширювали ся у драматичну виставу“ (стор. 112). Аналіза драми приводить автора до висновку, що „третьій акт штуки складаєть ся головню в кантів, перед якими стоять у виді пояснення невеличкі драматичні сцени зі старого завіта. Подібні канти (pieśni roboźne) творили необхідну частину католицької пасії і наше київське „дѣйствіє“ являєть ся тільки їх ампліфікацією після правил єзуїтської поетики, при чім перші два акти се неначе вступ до найголовнішого — третього. „Дѣйствіє“ без сумніву переложене з єзуїтської шкільної песи, якої ліричні часті були написані в польській, а все проче — в латинській мові. В перекладі ліричних частий задержано багато польонізмів, а одні досить довгий хор в першій акті полишений навіть цілком без перекладу; в прочих частях песи українська мова повна книжних церковно-славянських зворотів і близько нагадує мову різдвяної комедії Дмитра Ростовського“ (стор. 114). І знов гіпотеза що до сеї драми ні в українській ні в великоруській науці не стверджена й не заперечена, вона просто повторюєть ся без провірення. Найшов рівнож Морозов між рукописями Імператорської Публичної Бібліотеки дві єзуїтські шкільні штуки, що мають з українським „дѣйствіємъ“ досить багато подібности як у загальнім пляні, так і в деяких подробицях.

Взявши під увагу в дальшій викладі: „Мудрость предвѣчную“, Ростовський діяльог, „Кающогося Грѣшника“, великодню драму, представлену в Тобольську, та „Розмову“, видану Нейманом, дав Морозов ось яку синтезу своїх помічень над найстаршими українськими діяльогами: „Всі ті шкільні діяльоги відзначають ся повним відмеженням від живої дійсности та сухим, абстрактним дидактизмом. Їх автори мали на цілі не так драматичний інтерес, як моральне поученне слухачів; через то в усіх тих штуках майже нема акції і в усякій тираді, майже в кождім монольові тої або другої особи прозирає дуже шабльонова мораль; через то й їх виклад відзначаєть ся напушистим висловом і тяжкою мовою; незручний силлябічний вірш ще більше збільшає вражінне недостачі життя у сих вправах поетичної кляси. На всіх діяльогах тяжить знамя холодно-офіціального, байдужного, урядового відношення до предмету. Ніякої свободної творчости тут нема, навіть і не могло бути: фантазія автора тут або цілком не працювала або працювала зівсім мляво та лівиво, придавлена тяготою шкільних правил. Цілий матеріал дало вже

готовим біблійне оповідання і глава de symbolis faciendis; лишалося тільки замкнути той матеріал в означені рамки, підібрати підходячі алегорії, звязати їх чисто зверхнім образом з фактичною стороною акції і виложити все те означеним віршовим розміром. Очевидно, душа письменника була на боці від такої роботи, а ціла справа обмежувалася на педантичну дрібничковість (крохоборство) без усякого проблеску не тільки таланту, але хочби якоїбудь живої думки. Тільки в XVIII в. від часів Теофана Прокоповича та під безпосереднім впливом даного ним прикладу українська шкільна драма змінює свій первісний характер і починає потрохи зближати ся до життя" (стор. 120—121). Оця характеристика ріжнить ся трохи від попередньої, де протиставив Морозов українську драму драмі Великоруси. Закінчують главу шкільні діяльогі в Москві, занесені туди Українцями, отже й Симеоном Полоцьким.

Три дальші глави займають ся великоруським театром при Олексію Михайловичу та при Петрі Великім, а щойно в останній восьмій главі при огляді великоруської духовної драми XVIII в. задержуєть ся довше над Прокоповичем як над першим представником нового напрямку в київській академічній драмі. В драмі „Йосифъ патріарха“ Горки, що старав ся піти в сліди Прокоповича, але не мав сили, старий напрям шкільної драми взяв гору. Що до дальших київських драм, відсилає Морозов своїх читачів до праці Петрова, а сам доповнює її своєю синтезою розвою української драми в XVIII в. Шкільні драми, написані під польсько-езуїтським впливом, відзначають ся строго-церковним і моралізуючим характером. „Деякі з них представляють шкільну перерібку народніх духовних стихів, — про Олексія, чоловіка Божого (отже вже не переклад з польської мови?), про Йосифа, про прогрішення Адама, про Лазаря і т. д.; але в більшій часті являють ся вони варіаціями на теми св. Письма. Богато написані або на Страсти Христа й Великдень або на Різдва Христа та в оповіданню про ті події часто буквально віддають біблійний текст, украшуючи його символічними поученнями“ (стор. 371). Поводи стала київська драма увільняти ся зпід тяжкої залежності від чужої літератури. „Бодрий і самобутий дух Українця намагав ся в ряди годи заявляти в літературі про своє ествовање. Іще в давнійших шкільних діяльогах можна зазриміти ті пробіски живої самосвідомости та зближення з народнім життям; під корою офіціального символізму рідко пробивають ся вповні оригінальні сцени, вислови та думки, на шкільних примістках являють ся живі особи, що говорять справжньою народньою мовою: пригадаємо хлонську напійку в діяльозі про Олексія, пастухів Дмитра Ростовського, людові інтермедії. Ту прояву житевости в українській штучній драмі, яку зазриміємо вже при кінці XVII в., можна пояснювати як результат усього попереднього історичного життя України

й сеї ролі, яка випала в тій історії на долю духовенства та школи“ (стор. 372).

Вкликана історичними обставинами злука духовенства в козацтвом і народніми масами повела в консеквенції за собою, що в усіх ролах перелтим мертвої літератури стала пробивати ся жива суспільна та народня течія. І шкільна драма не могла остерегти ся перед впливом довкруги кипучого жита. „І ось в першій половині XVIII в. академічні діяльоги починають поволи приближати ся до сього ідеального типу драми. Майже вся та половина минулого (XVIII) віку творить період оживлення кївської драми, період її найбільшого процвітання. Не покидаючи свого давнього духовно-поучуючого характеру, для необхідної уступки правилам, здавна приймленим і освяченим часом, шкільна драма все більше й більше чуїно прислухуєть ся суспільним інтересам, ходови народнього жита і відзначаєть ся усе більшою і більшою вразливістю на сучасні події; серед розмов біблійних мужів і святих, абстрактних уосіблень і символічних фігур починають виступати особи, наділені тілом і кровю, чути річи, що живо малюють минуше та сучасне положенне українського краю, проявляють ся місцеві національні і історичні симпатії“ (стор. 373). Одначе задержуючись з залюбованнем на темах історичного та побутового характеру, кївська шкільна драма першої половини XVIII в. сходить і в низші сфери. „Від піднеслих алегоричних балаканок, наскривь набучнявілих тухлою шкільною моралю, вона звертаєть ся до дійсного жита і в формі інтермедій сходить до мальовання українського хлопа, приладжуючи ся до його світогляду, до його духа й тону. Такими інтермедіі Митрофана Довгалевського й Юрія Кониського, в яких перед нами переходять знайомі і популярні українські типи (угнетений хлоп, чванькуватий і палкий, але боязький Лях, експльоататор жид, відважний „лицар“ Запорожець і Москаль, що помагає йому) і яких зміст деколи віддає народню казку або анекдоту. Тут малюєть ся яскрава та жива картина українського „кріпацтва“ та нелюдських відносин польського пана до свого хлопа, — відносин, основаних на праві сильного; тут ми видимо енергічний і рішучий протест проти кріпостного права, — протест, якому подібного ми дармо стали би шукати в тодішній північно-руській літературі, перенятій іще грубим сервілізмом; тут ми видимо вкінці відбитку сеї боротьби за православє і руську (хїба українську?) народність, якої представником і провідником було козацтво. Словом в ту епоху свого висшого розвою кївська шкільна драма була готова перейти в чисто-народню комедію з живими народніми типами та зробити ся консеквентно посереднім звеном mezi штучною літературою і народньою словесністю“ (стор. 374). Не стало ся се, бо в другій половині XVIII в. знищено Запорозьку Січ і закри-

пощено вільних Украївців, а в слід за тим пішли й дальші консеквенції.

Слабі сторони праці Морозова відмітили сучасні критики, з яких годить ся згадати ось тут про дві, а саме Веселовского та Соболевского. В грудневій книжці „Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія“ за 1888 р. (стор. 252—266) виказав Веселовский користання Морозова з заміток Тіхонравова до його корпусу драматичних творів і висловив жаль з причини „непростимої легководушности, що склонила автора, який загалом признає, що треба, своїм попередникам, ні раз не покликати ся на одно зі своїх головних помічних жерел“ (стор. 253). Цінні спростовання Веселовского до поглядів Морозова на витворюванне поодиноких родів старої європейської драми. Невірно твердить Морозов, що мораліте витворила ся в церковного обряду, бо вона витвір школи так, як містерія церкви. Церква та школа витворили давній театр. „Нарід явив ся тільки середовищем, що приймало та присвоїло його: в містерії він виіс епізодичні реальні малюнки побуту, комічні тони, витворені його гумором і скоморошою традицією; до останньої більше, ніж до народнього обряду, належать веселі „Fastnachtspiele“ (стор. 265).

Свої „Замѣтки по історії шкільної драми“ подав Соболевский у 1 зош. „Русскаго Филологическаго Вѣстника“ за 1889 р. (стор. 1—14). Зазначив, що поступок з примітками Тіхонравова „зменшує заслуги праці Морозова, одначе все таки остання має свою ціну як звід усього того, що зроблено по історії нашого (треба читати „великоруського“) театру в першу пору його вєтвання, передусім по історії нашій шкільній драми“. Находять ся у праці також вістки про такі шкільні штуки, яких іще вповні не надруковано, або які і досі не були відомі. Не мало вісток подав Морозов і про старі польські діяльоги та польсько-руські інтермедії. З нагоди уступу про різдвяну драму Ростовського в праці Морозова дав Соболевский деякі поправки та навів вістки про чотири польські народні штуки, грані сільськими акторами в Галичині. З того висновок, що „нема найменшої підстави видіти в пєсі Дмитра Ростовського перерібку або переклад польської шкільної драми. Залежність різдвяної драми від тої останньої лежить тільки в сїм, що св. Дмитрій наслідував деякі сцени польського твору“ (стор. 7). Написана ся драма по думці Соболевского вже в Ростові.

Зверхня сторона обох драм Симеона Полоцького заслуговала на то, щоби Морозов і на них задержав ся. Був він прегарно познайомлений з теорією шкільної драми та нераз видіе на сцені діяльоги в роді „Алексѣя, человѣка Божого“ або „Дѣйства на страсти Христовы“. Наслідком недостачі в нього олицетворень і алгорій його драми мають нішаний характер, се драми шкільного типу, оброблені на взірець німецьких штук

репертуару пастора Грегорі. Цікавим епізодом в історії нашої старої драми, незаміченим рівнож Морозовом, уважає Соболевский „Владимира“ Прокоповича як епізод впливу польського світського театру на шкільну драму. Недоцінив автор праці діяльогу Горки, а передінив „Милость Божію“, бо вона являєть ся наслідуюваннем польських панегіричних шук на історично-патріотичні теми.

Мимо того, що так рідко старий український діяльог закріплювано друком на папері, Морозов не знає про Волковичеве „Розмышляне“ з 1631 р. ні про сучасне свідощтво Івана Вишенського про те, що у львівській братській школі уладжували при кінці XVI— початку XVII в. вистави по сауїтському звичаю. Уйшла його уваги й замітка про такі вистави в літописи львівської Ставропігії під 1689 р. Через те висновки не все відповідають тим даним, якими розпоряджала наука в часи Морозова.

Що території нинішньої галицької України та сумежних їй околиць не можна легковажити в історії українського театру, доказав сього своїми цінними працями по його історії др. Іван Франко. Цвітнева книжка „Кіевскої Старини“ за 1891 р. принесла його статю „Мистерія страстей Христовыхъ“ (стор. 131—154). Виповнює її передмова й „Dialogus de passione Christi“. Винесло рукопись сеї драми на денне світло уладжуванне археологічної і бібліографічної вистави львівською Ставропігією в 1888 р. На сю виставу прислала й свою рукопись церковна бібліотека невеличкого села львівського повіту Смерекова, але впорядчик бібліографічного відділу А. Петрушевич не знайшов в ній нічого інтересного так, що вона весь час вистави перележала в пивниці з непригожим хламом. Щойно по скінченню вистави за дозволом сеніора інституту проф. Шараневича заглянув в сей хлам і автор і знайшов там цінний намятник старої української драматичної літератури. Прольог діяльога писаний по польськи, а з п'ятох сцен три перші можна вважати містерією, дві останні переходять у рід мораліте. Найскорше підходила би під сю драму назва драма „терпінь Марії“. Під літературним оглядом стоїть „Dialogus“ значно више від „Дѣйствія“, проаналізованого Петровом, яке відносить автор до раншого часу, ніж Петров, а саме до епохи воєн Хмельницького 1648—1654. Великою поетичною силою відзначаєть ся „лямент Марії“ в „Dialog-y“ (вірші 293—320) і апострофа церкви до Христа (в. 515—536). Автор не відомий; діяльог написаний досить самостійно для вистави. Автор догадуєть ся, що відгравали його в Жовкві, але й Львів не виключений.

В три роки по відкритю „Dialog-y“ пощастило ся дрови Франкови найти другу невідому драму, яку також опублікував на сторонах „Кіевскої Старини“ за 1896 р. (No 6, стор. 380—412, і No 7—8, стор. 1—

29, також відбитка, стор. 61) п. з. „Южнорусская пасхальная драма“¹⁾. Найдений дром Франком текст „Слова о буреню некла“ дуже цікавий як своїм змістом, опертим на відомім апокрифічнім євангелію Нікодима, так і своєю віршевою формою, що подібна в дечім до форми козацьких дум і зближуєть ся до форми ізюмської вірші, надрукованої іще в 1862 р. в липневій книжці петербурської „Основы“. У своїм багатім фактами „критичнім вривку“ про неї п. з. „Изъ исторіѣ вѣрши на Украинѣ“ в літературнім збірнику „Ватра“ (Стрий, 1887, стор. 122—129), передрукованім у третім томі „Розвідок“, Михайло Драгоманів на девять літ перед відкритєм „Слова“ дром Франком здогадував ся, що „автор єї (вірші) або вже мав перед собою примір драматичних сцен, котрі скорочував, вкладаючи їх в віршу, або вірша ся дає нам перехідну форму до драми“ (стор. 126) і згоджував ся на перше з уваги на порівнянне з західньоєвропейськими великодніми драмами.

Великий критичний змісл і комбінаційний дар Драгоманова виказав Франків розбір тексту „Слова“ та його замітки до нього. „Потвердження тої тісної звязи ізюмської вірші з драмою, писав др. Франко, дає нам дуже важний історично-літературний факт. По перше воно кидає ярке світло на темну досї та мало досліджену історію такого характеристичного для української літератури жанру, як духовна вірша, і дозволяє, так сказати, підглянути сам процес зложення вірші, оцінювати й розбирати єї чи інші понуки та мірковання її автора, а по друге документи, притягнені нами в справу того ввечення, відшукані на величезній віддали один від одного, один на лівобережній Україні, а другий на галицькій Підгірїю, в закутку, який почавши від часів Володимира Великого аж до нинішнього дня входив і входить у склад цілком відмінних і під багато зглядами різко від решти України відосіблених політичних організмів. Тісна, наслідна звязь ізюмської вірші з великодньою драмою вказує на те, що без уваги на політичне розєднання серед українського народу живі досї і однородні на цілім просторі його розселення не тільки єї давні перекази, пісні, вірування і обичаї, які звичайно творять поле етнографії, але живі також єї літературні, книжні традиції, що почали були вироблювати ся при кінці XVI і в XVII в., а яким на-

¹⁾ Як що школа не могла спромогти ся на драму, давала бодай розмову в роді тої, яку оголосив друком др. Франко п. з. „Банкетъ духовный“ в XXXVII т. „Кіевской Старини“ (за 1892 р.). Псходить з другої половини або навіть кінця XVII в. При огляді Франкових праць з поля давньої української драматичної літератури не узглядкою його уваг, присвячених тому питанню в коротких і довгих оглядах поодиноких періодів чи цілости нашої літератури, почавши від статі „Charakterystyka literatury ruskiej XVI.—XVIII. wieku“ в 4 зош. „Kwartalnik-a historyczn-ogo“ за 1892 р., а скінчивши повним „Нарисом історії українсько-руської літератури“ з 1910 р.

слідком різних історичних обставин не судило ся розвинути ся повнійшим зразком і зробити ся підоймою сильнішої, всенародньої культури. Без уваги на всю свою убогість і бідність ті початки нової культурної праці находили вдячний ґрунт між українським народом, діставали ся в масу, передусім міську, більше грамотну, та ставали для неї дорогими. І як чеські Гусити по побіді реакції, по виході з вітчизни на заслання тішили ся тим, що мимо страти свого майна, всього, що було миле та дороге в ріднім краю, їм удало ся уратувати як найбільшу дорогоцінність — „Крालицьку Біблію“ і „Лябіринт світа“, так і Українці, приневолені в другій половині XVII стол. кидати ледви що розвинені осередки умового й культурного життя на Волині, Поділю і правобережній Україні і шукати захисту в непроглядних степах Слобідщини, не забували забирати зі собою книжок і навіть рукописних творів нової на Україні драматичної штуки як заставу дальшого розвою на ширшій, але все таки суцільній і однородній підставі. Нам здаєть ся, що саме такою була доля нашої великодньої драми. Зложена в першій половині XVII в. на правім березі Дніпра вона скоро зробила ся популярною і розширювала ся не тільки в примісток, які будували по містах у Велику Пятницю або в самій церкві або поза церковною огорожею для виставлення тернів, смерти та воскресіння Спасителя, але й в рукописах як повчаче читання. І коли релігійна драма прийшла до упадку, скоротила ся вона в лівобережній Україні в віршу та в тій новій формі жие досі в народній пам'яті, коли міжтим в своїй первісній вітчизні підпадала вона повному забуттю і тільки принакдово заціліла в записному зшитковий нів-грамотного селянина¹⁾. Сею справою займив ся др. Франко ще раз в 1907 р. і в „Записках“ за 1908 р. т. LXXXI (стор. 5—50) надрукував нову працю п. з. „Слово про збуренє пекла. Українська пасійна драма“ (відбитка стор. 46). З причини, що устні і писані сліди сеї драми заховали ся на двох протилежних кінцях української території, в ізюмським і купянським повітах харківської губернії і в Галичині, а не найдено досі ніяких слідів ні переповідок сеї драми на подніпровій Україні, повторив др. Франко ще раз свій здогад, „що предки тих людей, серед яких зберегла ся пасхальна вірша, бачили колись чи то на Волині або й у Галичині виставу Пасхальної драми, яку зберегли в своїй пам'яті, і при якійсь нагоді, прим. при колонізації Слобідської України наслідком Хмельниччини та руїни на правобічній Україні занесли з собою на далекі колонії. В таким разі написання самої драми мусіли б ми віднести до першої половини XVII в. На се патякає й віршованне

¹⁾ Миронъ, Южнорусская пасхальная драма, Київ, 1896, стор. 32—33. Зшиток, списаний рукою селянина з Мостищ, калуського повіту, на галицьким Підгір'ю Томою Кишком, передав дрови Франкови відомий галицько-український фольклорист Осип Роздольський.

і форма драми, що нагадує склад козацьких дум, які творилися в тім самім часі“ (стор. 45—46 відбитки). Вдруге зайняти ся сею дуже інтересною драмою дало нагоду др. Франкови відкрити у бібліотеці „Народного Дому“ в Львові трьох копій сеї драми, з яких автор зробив пробу реконструкції тексту, виділивши всі паралелі в потки¹⁾.

Також з історії українського вертепу дав др. Франко поважні праці, а саме „До історії українського вертепа XVIII в.“ (в „Записках“ тт. LXXI—LXXIII й особна відбитка, Львів, 1906, стор. 152) та „Нові матеріали до історії українського вертепа“ (в „Записках“ т. LXXXII і відбитка, стор. 23). В першій праці простежив автор долю лялькового театру в античному світі та на Сході, а далі в середньовічній Європі в ріжних західних краях, потім перейшов на славянський, згладно східно-європейський ґрунт і задержався уважійше над його початками в Польщі і на Україні. Вичеркнувши фантазії Ізопольського в обсягу матеріалів до історії українського вертепу, автор застановлюється над часом повстання вертепу, однак тільки деякі безсумнівні вказівки дозволяють посунути час повстання нашого вертепа на другу половину XVII віку (відбитка, стор. 35). Працю дра Франка викликали рукописні надписи та матеріали, які друкує в дальших розділах і додає до них цінні уваги, дотикаючи головню таких точок, що вяснюють справу повстання нашого вертепу, його звязи з польським і білоруським, і загалом справу запозичування мотивів вертепної драми. На мало розсліджену досі парість так цікавої літератури, як твори, звязані з вертепом, кидають опубліковані дром Франком тексти богато нового світла. Найважнійший зноміж них текст польсько-української вертепної драми, списаний при кінці XVIII в., з рукописи музею Петрушевича в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові (ч. 181), який з огляду на його вагу та багатство драматичних і літературних мотивів в ній автор детально розбирає і порівнює його мотиви з іншими старшими пам'ятниками, щоби вяснити їх літературну історію. Надрукована далі польсько-українська „Rozmowa między Polakiem i kowalem“ з копії XIX в. інтерна тим, що порівнянне виказує її як вірець вертепної сцени, яка вже з початку XVIII в. дістала ся з України на Сибір. З того самого збірника музею Петрушевича (ч. 107) опублікована польська „Rozmowa między żołnierzem i Żydem“, а на закінченне подані ті зразки вертепу, що заховали ся у нас, по записам Вол. Гнатюка, Ів. Созанського, Вол. Левінського, Ан. Веретельника та Мандзія. Останній XI розділ викликаний статєю М. Ви-

¹⁾ Скорочену редакцію драми по Старунській рукописі XVIII в., писаній латинкою, опублікував Ярослав Гордицький в ХСVII т. „Записок“ (Слово про збурення пекла по Старунському рукопису XVIII в., Miscellanea, стор. 155—174).

ноградова п. з. „Великорусскій вертепъ“ в „Извѣстіяхъ Отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ“ за 1905 р. кн. 3 (стор. 360—382). В „Нових матеріялах“ подані дві сценки з рукописи бібліотеки „Народного Дому“, а саме „Антипрологъ“ і про Лазаря, Доброгостівський вертеп по записи Вол. Левінського та різдвяний „Бетлегем“ в селі Верхня Апша (Мараморос) по записи Гіядора Стринського.

Схарактеризував Франкові праці про вертеп проф. В. Перетц, що тим питанням займав ся звш десять літ перед тим і вже в початках своєї наукової кар'єри оголосив в „Ежегоднику Императорскихъ Театровъ“ за рр. 1894—95 працю з того поля п. з. „Кукольный театръ на Руси“ (відбитка в 1895 р., стор. 105). У статі „До історії вертепної драми“ (в „Записках“ т. LXXXV і відбитка, стор. 16) висловив проф. Перетц ось які думки: „Розвідки дра Франка дають чимало нового та цінного. Ми особисто, опираючи ся на виводах шановного автора, ладні зректи ся своєї попередньої думки, що нерухомиї вертеп (бетлейка) вродив ся в рухомого. Але всеж, здаєть ся нам, не з усіма думками дра Франка можна погодити ся цілком. Вертеп — дуже складне явище, яке потребує задля свого виясненя докладних розвідок і при тому ріжносторонніх“ (стор. 1). Заміри вияснити початки й минувшину вертепу не вдавали ся тому, що історичні польські свідоцтва про вертеп не повні або далекі від об'єктивної правди, що доля польської шопки та старі тексти польської різдвяної драми не розсліджені. „Навіть коли ми наперед прийmemo за аксіому присутність польського впливу та неминучість його при многовіковому культурному звязку, що лучив Україну з Польщею, то булоб великою методологічною помилкою не спробувати перевірити сю „аксіому“ об'єктивними даними. Теж можна сказати і про гіпотези дра Франка про східне походжене лялькового театру в Росії та на Україні, висунені в останні часи. Нам здаєть ся потрібним поперед усього, перед констатованнем якого небудь „впливу“, визначити в вертепній драмі все, що могло би бути розяснене даними місцевого побуту та обряду. Тільки „нерозпускальний останок“, що лишив ся після такого аналізу, може бути основою, щоб з певністю говорити про присутність того або иншого „впливу“, чи то західного чи східного“ (стор. 2). А для вияснення вертепу треба багато дечого зробити. „Поперед усього треба розглянути ту обстанову, в якій зародила ся вертепна дія, й зібрати ті дані, що можуть обяснити звязок її з світоглядом народности, серед якої вона явилась. Отже потрібно звернути увагу на звичай витати один одного на Різдво та Новий рік і на форми, в які вилилось се витання в Поляків та Українців, о скільки дозволяють се історично-літературні дані. Треба зібрати польські та українські орації й ту віршову літературу, що до них дотикаєть ся. По друге, треба зрозуміти той круг понять, що склав

ся на Україні ще перед полвою вертени, під впливом церковної літератури, в якій визначне місце належить ся не тільки канонічним євангеліям. Зміст орацій, віршів стане зрозумілим тільки тоді, як буде зібрано матеріал з переказів та проповідий на Різдво, не виключаючи й апокрифічних. Далі, аби пояснити походження вертени на Україні, важно розглянути іконографію Різдва Хр. по даним старинних первотворів і по новітнім даним" (стор. 2—3). А що вертени драма з'явила ся на думку проф. Перетца по діяльностях, „треба зібрати різдвяні діяльости й, розглянувши їх, перейти до студіювання різдвяних драм, ряд яких вийшов з під пера українських авторів в кінця XVII ст. Важно також вияснити відносини сих драм до польської різдвяної драми та окремих сцен, що збереглись і досі в збірниках „kolęd“ та „pastorałek“ (стор. 3). Таку працю треба виконати наперед, щоб одержати підставу до розслідування історії вертени. Щоби приспішити такий дослід, автор подає ряд інтересних заміток іконографічного матеріалу, що відграє деяку роль у справі означення часу повстання вертени.

Два перші тексти, що їх опублікував др. Франко в другій праці про вертени або в розвідці „Інтермедія єврея з русином“ в XVIII т. Збірника Харківського Історично-філологічного Товариства, виданого для пошани проф. М. Сумцова (відбитка, Харків, 1908, стор. 12), оголосив вдруге в поправітійшій тексті проф. Перетца у деяких розділах цілого ряду заміток і матеріалів „Къ історіи польскаго и русскаго театра“, що друкували ся в „Извѣстіяхъ Отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ“ за 1905 р. кн. 1 (стор. 51—104), кн. 2 (стор. 378—419), 1907 р. кн. 4 (стор. 52—86), 1909 р. кн. 1 (стор. 125—159), 1910 р. кн. 4 (стор. 151—190), 1911 р. кн. 3 (стор. 248—319) і кн. 4 (стор. 39—66)¹⁾. Всі глави праці проф. Перетца важні для дослідника українського театру. Піднесу розділи, що мають виключно або напів український характер. В третій главі надрукована інтермедія на Різдво зі збірника 1771—1776 рр., в четвертій розмова пастухів, узгляднена вже в праці Петрова, по копії з половини XVIII в., в шестій інтермедія до пєси „Władysław Jagiełło“, представленій 1663 р., а в десятій список 1810—20 рр. сатиричного діяльогу „Прозба (замисл) на попа“. Зі збірної рукописи ч. 102 в музею Петрушевича в бібліотечі „Народного Дому“ у Львові надрукований в одинадцятім розділі „Прологъ на Воскресєніє Христово“ й інтермедія „баба, дѣдъ и чортъ“, а в чотирнадцятій згадані висше два тексти в друге по дрови Франкови. Так само в поправітійшій тексті опублікував проф. Перетц інтермедію, видану дром Франком,

¹⁾ Статі вийшли також відбитками: 1905 два випуски, стор. 54 і 55—96+(1), 1908, стор. 35, 1909, стор. 35, 1912, стор. 140+(1).

а саме в чотирнадцятій главі враз із благовіщенсько-різдвяною драмою в рукописи бібліотеки „Народного Дому“ у Львові ч. 164¹⁾. В оставніх шістьох розділах надруковані, розумієть ся, як скрізь, так і тут з потрібними замітками та поясненнями: в п'ятнадцятім великодній діяльог зі згаданого збірника, в шіснайціятім діяльог „Воскресенскіє стихи“ межі Жовридом і Онопрієм, в сімнайціятім „Разговори душъ съ тѣломъ“ по копії половини XVIII в. з останками українщини, в вісімнадцятім драма про царя Ахава й пророка Ілію по рукописи Центрального Архіву давніх актів в Київі 1730 рр., дев'ятнадцятій розділ важний для білорусини, а двайціятій дає причинки до впливу українського звичаю на Москву складати вірші замість давніх коляд.

З інших праць проф. Перетца по історії старої української драми треба згадати статю „Властотворный образъ челоувѣколюбія Божія“ в „Ежегоднику Императорскихъ Театровъ“ за 1897—1898 р. (№ 1, стор. 55—76), в дечім цікаву й для дослідника історії українського театру розвідку „Изъ начальнаго періода жизни русскаго театра“ (I—VII) в „Извѣстіяхъ Отд. рус. яз. и слов.“ за 1907 р. кн. 3 (стор. 181—225 й осібно стор. 45) та передусім дуже річеву та багату фактами рецензію трьох праць Резанова, про що буде дальше мова, п. з. „Новый трудъ по исторіи украинскаго театра“ в січневій книжці „Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія“ за 1911 р. (стор. 177—216 й осібно стор. 42).

В часі, коли прискорювали наукове оброблення нашої старої драматичної літератури своїми працями др. Франко та проф. Перетц, принесли й інші дослідники більше й менше цінні причинки з того поля. В додатку до своєї гарної праці „Св. Димитрій Ростовскій и его время (1651—1709 г.)“ (Спб. 1891) видрукував І. Шляпкін „Вѣнецъ Славнопобѣдныи ...великомученику Дмитрію... снлетенный въ Богоспасаемомъ градѣ Ростовѣ, лѣто отъ Рождества Христова 1704“. Література до драматичної продукції Дмитра Ростовського зібрана докладно проф. М. Сперанським у вступній розвідці до публікації „Успенская драма св. Димитрія Ростовскаго“ в „Чтеніяхъ въ Имп. Общ. Истор. и Древн. при Моск. унв.“ за 1907 р. (осібно, стор. IX + 43 + знимка). Видавець за-

¹⁾ Деякі поправки до публікацій дра Франка та проф. Перетца подав я при описі сього збірника в замітці „Різдвяні й великодні вірші-орації зі збірника кінця XVII — поч. XVIII в.“ (Записки, т. ХСVI, Misc., стор. 119—146, відбитка, стор 29). Тут опублікував я сі частини великоднього діяльогу, що проф. Перетц у п'ятнадцятім розділі, і ті „нищенські вірші“, що проф. Перетц у двайціятім розділі своєї праці. В справі докладности тексту пор. також „Записки“ CVII, стор. 182 і СІХ, стор. 192—194.

держав ся рівнож над рукописю, почерком, дав кілька заміток про зміст драми та вказав на точки подібности з цикльом оповідаць про усненне Богородиці і на відношенне драми до головної літературної праці Дмитра Ростовського — його Мінеї. Про сю драму є й розвідка Вол. Розова п. з. „Українська шкільна драма „Успеніє Богородицы“ в V кн. „Занисок Українського Наук. Товариства в Київі“ (стор. 88—96). Схарактеризовано тут мову драми, де велика сила українських слів. А се „доводить не тільки українське походженне автора пєси, але й те, що призначено її було для авторів і публіки, знайомої з українською мовою. Виставлялась вона таким чином на півдні, скоріше всего в Київі“ (стор. 91). В розвідці розглянено дальше справу письма, форми, змісту та часу написання драми. Найкрасше підходить 1697 р. „Одне можна з певністю сказати, що пєса повстала в Україні до р. 1700 і її виставлено було в Київі. З більшою чи меншою певністю можна догадуватись, що драма наша та сама, що написав Дмитрій Ростовський“ (стор. 96). Питаннем жерел драми займив ся І. Огієнко в статі „Одинъ изъ источниковъ „Успенской драмы“ св. Дмитрія Ростовскаго“, яка має друкувати ся в „Кієвскихъ Университетскихъ Извѣстіяхъ“¹⁾.

Кілька причинків до історії старої української драми появило ся також на сторінках „Чтеній въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца“. В 6 кн. (1892) опублікував В. Горленко драму Йоасафа Горленка „Брань честныхъ седми добродѣтелей..“ з 1737 р. (отдѣль III, стор. 107—137), а в 15 кн. (1901) А. Соболевский драму Козачинського, написану в Сербії і для Сербів²⁾. Можна відмітити в тої самої книжки „Чтеній“ і замітку проф. А. Лободи „Школьная драма Стефанотокось по вновь найденной рукописи 1741—1743 гг.“ (в. IV, отд. V, стор. 57—62) для історії впливу української драми на великоруську. „Кієвская Старина“ не переставала й далі приносити нових даних зі сього поля. В 46 т. (1894) подав М. Марковський „Южно-русскія интермедіи изъ польской драмы „Comunia duchowna Ss. Borysa y Hleba“ (стор. 32—45) в копії кінця XVII в. в польськїм підручнику реторики. В додатку до липневої і серпневої книжки за 1897 р. надрукував Д. Вишневський „Драматическое произведение XVIII-го вѣка, найденное въ рукописяхъ

¹⁾ Семинарій русскої філології при Имп. ун. св. Влад. подь руководствомъ проф. В. Н. Перетца. Первое пятилѣтіе, Київ, 1912, стор. 48.

²⁾ „Неизвѣстная драма М. Казачинскаго“. Трагедія сирѣчь печальная повѣсть о смерти послѣдняго царя сербекаго Уроша Цятого и о паденіи сербекаго царства сочинена и произведена дѣлгъ гола въ Карловѣцъ Сремскомъ. Вийшла в Будї 1798 р. (отдѣль III, в. II, стор. 49—87, в. III, стор. 89—122).

Смоленской духовной семинарія“ п. з. „Declamatio“¹⁾, що стоїть не тільки в безпосередній звязи що до теми та драматичної манери з драмами Лашевського та Юрія Ковиського, але й являєть ся пам'ятником „безпосереднього продовження і розвою драматичних традицій, за якими йшла українська драма в особі Лашевського та Ковиського“. Згадана залежність робить сей пам'ятник „в історії української драми звеном, що лучить собою драматичну діяльність Лашевського та Ковиського з наступаючою, — і тим ціннішим звеном, що автор нашої Declamatio був Мануїл Базилевич, вихованок київської академії, ученик Лашевського та Ковиського, що написав її тоді, коли був професором поезики в смоленській колегії для виставлення її вихованками на сцені домового колегійного театру в день сиропустної неділі або перед її настанням“ (стор. 74). Богато заміток найшло тут місце до вертепу в різних околицях; одна з більших „Рождественская інтермедія (коза)“ Хр. Ящуржинського в жовтневій книжці за 1898 р. (стор. 73 - 82).

Відбиткою з „Кіевской Старини“ за 1899 і 1900 р. ввійшла також гарна синтеза українського літературного руху XVIII в. п. з. „Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка“ П. Житецького, якої четверта та дев'ята глави присвячені українській старій драмі. Автор підніс „в красних представниках української драми змагання внести ясне світло думки в суспільну самосвідомість“ (відбитка, стор. 36). На иншій місці в супереч Петрову висказує Житецький думку, що „духовна драма появилася на Україні вже потім, як одержала в Польщі і в цілій західній Європі типічні риси шкільної драми. Відомо, що ті риси виробили ся під впливом боротьби католицтва з лютеранством, з другого боку — під впливом відродження наук і sztuk у західній Європі. Тому в найраніших українських драмах стрічаємо ми вже такі особливости, що були цілком чужі середньовічній містерії, прим. прольоґ, деколи антипрольоґ, розділ на акти з означеним числом сцен, мітольоґічні імена і т. п. Духовні містерії в властивім, справжнім значінню того слова не представляли нічого подібного, тому думаємо, що ніколи й не було на Україні справжніх середньовічних містерій. Не була такою і драма „Дѣйствие на страсти Христовы“, яку сам Петров на иншій місці називає „шкільною драмою“

1) Також у „Смоленскихъ Епарх. Вѣдомостяхъ“ за 1897 р NN 3 і 11.

2) Дрібних заміток не відмічую. Спеціально що до вертепу багато їх не тільки в „Кіевской Старинѣ“, але й в „Етнографическомъ Обзорѣнїи“, „Живой Старинѣ“ і т. д. Майже все, що написано про вертеп до 1895 р., зібрав з властивим собі знанням предмету проф. Полівка в „Česki Lid“ в рецензії на працю Черетца „Кукольный театръ на Руси“.

(стор. 93—94). Рівнож не згодився Житецький з думкою Петрова, що інші форми духовної драми (прим. так звані міраклі, драматизовані біблійно-історичні хроніки і т. д.) стали появляти ся на Україні вже потім, як приймали ся в київській академії пасійні і різдвяні духовні драми.

В 1903 р. появилася у Липську брошура Р. Абіхта п. в. „*Declamatio de nomine dulcissimi Iesu circumcisi, ein Schulspiel der Basilianer in Kijew*“, а в рік пізнійше в „Изборнику Киевскомъ посвященномъ Т. Д. Флоринскому“ стаття В. Розова „Южно-русская школьная драма о св. Екатеринѣ“ (стор. 208—214). Драма написана в польській мові і під літературним впливом Польщі, але Українцями та відкинується на сучасні події, що розгравали ся на півночі Росії. Заголовок драми (захованої у двох списках, Москов. Синод. бібл. ч. 1016 і Київ.-Софійського Собору ч. 479) „*Declamatio de sanctae Catharinae Genio*“. Автор зачисляє її до українського театру на основі національності авторів, а в часті також змісту. На думку Розова треба віднести драму до 1703/4 р. Хоч се убрале в драматичну одіж життя св. Катерини знаходимо в Антольоґоні 1660 р. та Мінеях Ростовського, одначе друкованих церковно-славянських житій не можна вважати жерелами пєси, а треба шукати жерела в якійбудь західній, передусім латинській обробітці легенди.

Української старої драматичної літератури дотикає і праця дра Іл. Свенціцького „Архаггелови вѣщания Маріи“ і благовіщенська містерія (Проба історії літературної теми) в „Записках“ т. LXXVI (стор. 5—38) і т. LXXVII (стор. 35—76)¹⁾, спеціально в гарній доповненій німецькій перерібці „*Erzengels Marienverkündigung und das Annuntiationsmysterium. Versuch einer Geschichte des literarischen Themas*“ в „*Archiv für slavische Philologie*“, т. 33 (стор. 379—437)²⁾.

В 1907 р. вийшла збірка старих українських драм В. Резанова „Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII вв. Приложение къ изслѣдованію „Изъ истории русской драмы“ в Ніжині (8^о, стор. XVI+329+(1). „Предкладані „Памятники русской драматической литературы“ творять додаток до моєї праці „Изъ

¹⁾ Відбитка, Львів, 1907, стор. 76.

²⁾ На стор. 429, де говорить ся про уривок драми з рукописи бібліотеки „Народного Дому“ у Львові ч. 164, про яку в науці є спірні думки проф. Перетца та Резанова, чи вона різдвяна, чи благовіщенська, зайшла очевидно друкарська похибка в означенню його мови („*das... Fragment eines polnisch-russischen Verkündigungsspieles*“) „*polnisch-russisch*“ зам. „*polnisch-ruthenisch*“, а властиво само „*ruthenisch*“, бо се звичайна тоді літературна мова нинішньої території галицької України в її осередком Львовом.

історію русскої драми“, пише на вступі автор, яка вийде в світ слідом за ними та в якій виложені результати вивчення видаваних текстів“. Далі подані вістки про рукописи, в яких видані тексти. Для історика української драми цікаві передусім сім текстів п. з. „Драми рождественскія и пасхальныя по рукописямъ И.-Ф. Института кн. Безбородко“, а саме: 1) Дѣйствіе на Рождество Христово изъвляющее преступленіе души человѣческой ради грѣха смертію обладающей ея же ради избавленія Богъ посла Сына своего едиnorodнаго“ (стор. 1—17), 2) Рождественская драма (стор. 18—32), 3) Торжество Естества человѣческаго, прежде свѣдїю завѣщанаго древа умореннаго, нынѣ же смертію Христовою оживотвореннаго, еже Милость Божая, любуе ради изшедшая, з нерушимихъ узъ адовыхъ раздрѣши, наведе на царство неконѣчаема жизни, давши ему перви благодати вѣнецъ; трома частми през благороднихъ младенцовъ стихотворнаго ученія Академіи Киевскія в день страданія, и в день востанія Господня изъвляенное. Року 1706, мѣсяця Априля дня 7 (стор. 33—107), 4) Пасхальная драма (стор. 108—120), 5) Царство Натури людскої прелестію, ея же смерть царствова над непогрѣшившими, разоренное, благодатію же Христа Царя слави, терновим вѣнцемъ увяденнаго, паки составленное и вѣнчанное, смутним же дѣйством в киевскихъ Аѳинахъ, под властію пресвѣтлаго тривѣнчаннаго сущихъ, от благороднихъ російскихъ младенцовъ извѣщенное. Року вонже Христосъ Царь славы разоривий адово царство 1698 (стор. 121—166) та 6 і 7) дві драми Теофана Довгалевського: Комическое дѣйствіе в честь, похваленіе и прославленіе по пророчеству и обѣтованію рождшемуся, ветхому денмы, младенствовавшему под лѣти, усти от вѣка пророкъ провозвѣщенному, явленіемъ звѣзди и поклоненіемъ царей свѣдѣтелствованному, Царю Царей, Христу Господу, всемирной дѣля радости четирима явленіи изображенное (стор. 169—182) і Властотворній Образъ Человѣколюбія Божія, всемирной дѣля радости пяточисленнимъ явленіемъ обновленій в чест и прославленіе искони единосилни совѣтъ давшему Единому от Троицы Сину Божію, яко сотворити благоволившему и от небитія во битіе перваго человѣка приведшему: его же ради Сей, яко заповѣдей преступника, за крайное благоутробіе воплотися, пострада даже до смерти крестнія, и всемошного Божества силою тридневно воскресе, и паки сего и всѣхъ клятвѣ его виновнихъ на первое вѣчнія свободи и радованія возведе блаженство (стор. 183—203). Українцями стрічають ся також у тексті „Гисторія Кура“ (стор. 207—229), Українцєви приписувть ся авторство драми „Стефанотокось“ (стор. 233—290), далі йдуть відміни до інтерлюдій, надрукованих Тихонравовом в 2 кн. „Лѣтописей“ (стор. 291—300) і „Кантъ“ (стор. 301—304). Вкінці подані варіанти з другого списка, найденого автором, драми про царя Єзекію (стор. 307—

329), надрукованої проф. Перетцом у „Памятникахъ русской драмы эпохи Петра Великаго“ (Спб. 1903).

В рік опісля опублікував Рязанов в третій книжці „Извѣстій Отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ“ „Еще одну Кіевскую школьную драму“ (стор. 36—69), а саме п. з. „Свобода от вѣковъ вождельнная Натурѣ Людской, юже Мир грѣхами лестнѣи себѣ в работу илѣнивѣ, на крестномъ полю пречистою кровію подписанная и през неповинную смерть Милости Божія тщательствомъ Милосердія, тойжде илѣнившейсе уже во любовь Христову Натурѣ дарствованная, от благороднихъ младенцовъ во училищахъ Кіево-Могилеанскихъ в актахъ и сценахъ подобиємъ и ритмосложнимъ гаданіємъ изобразися, року воъже

В натуру людску џалмописцевъ синѣ облекся,

Во еже бы з геенскихъ узъ челоуѣкъ извлекся.

Драма з 1701 р. Вкінці в „Трудахъ Кіевской Духовной Академіи“ за 1912 р. в кн. 3—5 (стор. 411—433, 567—595, 118—149) п. з. „Мудрость предвѣчная“ Кіевская школьная драма 1703 года“ опублікована в 4 і 5 кн. ще одна драма, а саме „Мудрость Предвѣчная, во едемскомъ душу разумную вертоградѣ паздавшая, самоизволиѣ же в плѣи Ада восхищенную от погибели вѣчной ко первому раю блаженству Любве Божія дозлетвореніємъ возведшая, чрезъ благороднихъ Россіи младенцовъ во училищномъ коллектіумъ Кіевомогилеанскомъ стихотворнимъ сложеніємъ 1703 явствовася“. В третій книжці описаний збірник кіївської духовної семінарії по описі Петрова ч. 258, звідки взята драма, та подана аналіза драми в звязи з аналогічною західньо-європейською і українською продукцією. На основі аналізу дійшов автор до висновку, що „одні в елементів, які входять у склад штуки, що до свого походження сходять ся в театром містерій; таким передусім зміст драми, що оброблює тему прогрішення і спасіння людського роду по прикладови містерій страстий, таким також ряд деталей, що представляють собою відгуки містерій; інші елементи нашої драми сходять ся як зі своїмъ первозаором з поетикою і театромъ єзуїтів і се тикаєть ся зверхнього боку пєси, як подія на акти та сцени, заміна реальнихъ дієвихъ осібъ алегоричними фігурами з символічними атрибутами, користанне зі сценічнихъ ефектівъ в роді „ехо“, вкінці уладженне самої сцени. Такимъ способомъ „Мудрость Предвѣчная“, якъ „Царство Натуры Людской“ і „Торжество Естества Человѣческаго“, представляє взорець своєрідного змішання, черговання і перебою відгуківъ на руськімъ ґрунті двохъ течій європейської драми — театру містерій і єзуїтського театру, що стали відомими на Русі завдяки польському театрови“ (стор. 432—433).

Вивченнемъ театру єзуїтівъ у західній Европі і відношеннемъ до нього шкільнихъ діялогівъ в руськихъ краяхъ займив ся авторъ в двохъ працахъ,

перший п. з. „Къ исторіи русской драмы. Эскурсъ въ область театра іезуитовъ“ (Нѣжин, 1910, 8^о, стор. VI+(1)+464)¹⁾, другій п. з. „Изъ исторіи русской драмы. Школьные дѣйства XVII—XVIII вв. и театръ іезуитовъ“ (Москва, 1910, 8^о, стор. 344)²⁾.

На два роки перед працями Резанова появили ся два підручники по історії старої української і великоруської драми, але оба не принесли майже нічого нового, а за те повторили неодну похибку, яку треба було справити. Замітки, присвячені українській драмі, а спеціально розділ „Школьные спектакли въ Кіевѣ“ належить до найслабших партій підручника професора казанського університету Б. Варнеке п. з. „Исторія русскаго театра. Часть первая: XVII и XVIII вѣкъ“ (Казань, 1908, 8^о, стор. III+360+(1). Рівнож як з огляду на некритичне використання літератури предмету до 1907 р., так і з уваги на нові матеріали та праці, які від того року появили ся, перестарілою роботою є праця Івана Стешенка „Исторія української драми. Том I“ (стор. V+309), що в 1907 р. друкувала ся на сторінках київського місячника „Україна“.

В дотеперішніх працях про стару українську драму відзивали ся нераз голоси про її залежність від західньо європейської аналогічної літератури, спеціально єзуїтського театру. Виказати сю залежність документально поставив собі цілю своєї праці Резанов, якої заголовок „Изъ исторіи русской драмы. Школьные дѣйства XVII—XVIII вв. и театръ іезуитовъ“. Зазначивши, що українська драма не зародила ся з місцевих національних елементів і що вона стала відомою в руських землях тільки зі школи, автор зазначає, що „правильна систематична школа повсталала з релігійно-національних потреб в південно західній Русі. Київська духовна академія стала розсадником не тільки богословської, але й літературної освіти в Росії“. Вихованки київської академії стали учителями в славяно-греко-латинській московській академії і в цілім ряді інших шкіл у Чернигові, Смоленську, Новгороді, Твері, Ростові, Тобольську, Іркутську і т. д. і в частині рознесли скрізь там звірці шкільної драми, що виробила ся в Києві. „Таке широке розширення шкільної драми київського типу зробило її дуже впливовим фактором, якого наслідки в історії нашого (очевидно, великоруського) театру тягнули ся аж до повстання суспільного театру, до того часу, коли вкінці переважаюче значінне одержала французька класична система“ (стор. 5).

Виходячи з погляду, що теорія драматичної поезії для ілюстрації

¹⁾ Відбитка з XXV т. „Извѣстій Историко-филологическаго Института Кн. Безбородко въ Нѣжинѣ“.

²⁾ Відбитка з „Чтеній“ москов. товар. історії і старини.

взірцями вимагала шкільних вистав, шкільного театру як практичного прикладу, автор подає виривки з рукописних поетик і друкованої Прокоповича як Київ, так і інших міст в хронологічному порядку й тут і там указує на відношення тих поетик до підручників Довата, Скалігера та Масена. „В київській духовній академії, пише автор на стор. 54, ученне систематичного курсу поетики сотворило умови для заведення шкільних вистав. Наступило се вже досить скоро: маємо свідoctво Лазаря Барановича, що при кінці 30-их або з початку 40-их років 17 в. виставляли ученики трагедію про Йосифа, — правдоподібно одну з тих латинських драм про Йосифа, що в так великім числі повстали на ту улюблену тему. З'явили ся твори і на рускій (sic, зразу чейже на українській?) мові. В нас нема матеріялу, що дав би змогу крок за кроком прослідити еволюцію української шкільної драми; впрочім, мені видаєть ся, така історія розвою навіть не мала місця у данім випадку: тяжко думати про органічний ріст того літературного явища, що завдячувало своє естество цілком наслідованню чужих взірців, підлеглости чужим впливам“. З більше чи менше значних захованих останків треба вироблювати собі погляд на цілість.

Спеціально, коли ходить о як найдокладніше в'яснення початків і стрічаєть ся при тім з недостачею матеріялу, треба як найвільнійше збирати се, що в. Резанов зацитував вістку з листу Лазаря Барановича, а не навів слів польського історика літератури Вишневекого: „Powstał był teatr w Kijowie: Seminarzyści kijowscy w obecności metropolity Piotra Mohiły grali (1633—1647) dramata święte, drukowane w polskim języku“¹⁾. Не маю даних ні ствердити ні збити як голословного твердження Вишневекого, якого свідoctв звичайно не можна ставити на рівні з иншими польськими жерелами, повними непевних або й фантастичних вісток про український старий театр. Як що можна би сю вістку ствердити документально, правдоподібність автора, що в київській академії грали латинську драму про Йосифа була би мала, а було би правдоподібніше, що се була польська драма.

На всякий спосіб не в київській академії появили ся перший раз, що тикаєть ся українських шкіл, шкільні вистави. В посланію до старушки Домінікії, як догадуєть ся у своїй гарній праці про Вишенського др. Франко, в 1606 р. Іван Вишенський нарікав, що „латинскихъ басней ученицы, зовеми казнодѣи, трудитися въ церкви не хочють, толко комедіи строють и играють“²⁾. Свідчать сї слова Вишенського „про значне розширення і замилування штуки драматичної по тодішніх школах право-

¹⁾ Michała Wiszniewskiego *Historya literatury polskiej*, t. VII (Краків, 1845), стор. 303.

²⁾ Архивъ юго-западной Россіи, ч. I, т. VII, Київ, 1887, стор. 29.

славних“¹⁾. Вистарчить переглянути відповідні партії цінної праці К. Харламповича п. в. „Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ инославнымъ, религиозное обученіе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣлѣ защиты православной вѣры и церкви“ (Казань, 1898), щоби представити собі, як цінним набутком для шкільних і загалом культурних змагань Могили були бувші учителі Ставропигійської школи ві Львові і одиниці, що походили з території нинішньої Галичини та її границь. Факт, що до драми Гаватовича з 1619 р. додані дві українські інтермедії, наводить також деякі думки. Мусіли вже в тім часі тішити ся такі початки зівсім народньої комедії великим уподобанням українського населення, коли українські інтермедії друкують ся у додатку до польської драми. Правдоподібно навіть припущення, що популярність інтермедій в українській мові була вже так велика, що вони творили атракційну силу драми Гаватовича не тільки в часі вистави, але й самої брошури. Не вдаю ся вже у питання, чи не вставив Гаватович у свою драму готових інтермедій, зглядно чи не наслідував готові?

На доказ, що на території нинішньої галицької України зародила ся правдоподібно українська стара драма, можна навести й друківані пам'ятники. Вже „Вѣршѣ“ на Різдво Христа Намви Бериди з 1616 р. (львівський друк) творять властиво діяльог для сімох або вісьмох хлопців²⁾. Здасть ся, що подібно маєть ся річ і з „Вѣршами“ з трагедії Христос пасхон, виданими у Львові 1630 р.³⁾ В рік пізнійше видав у Львові монах і львівський проповідник Йоанкій Волкович „Розмышляне о муцѣ Христа Спасителя нашего“⁴⁾. І се перша відома досі проба української драматичної вистави на пасійну тему. Відіграли її ученики Ставропигійської школи, діти львівських міщан. А хоч як мало маємо друківаних сучасних пам'ятників старої української літератури,

1) Др. Іван Франко, Іван Вишенський і его твори, Львів, 1895, стор. 313.

2) Переддрукувала сю рідку книжечку А. Оичевска в статі „Памва Бериди и его вирши на Рождество Христово и др. дни“ в XXIII кн. „Чтеній въ истор. общ. Нестора лѣтописца“ (відбитка стор. 50).

3) Одинокий публично відомий примірник у бібліотечі оо. Василян у Крехові. Передрук „Вѣршѣвъ“ заповів др. Щурат; тоді щойно буде доступний сей пам'ятник для дослідів і в передруці і в перводруці.

4) Книжечка Волковича вийшла що найменше з двома ріжними посвятами. В „Описаніи славяно-русскихъ книгъ напечатанныхъ Кирилловскими буквами“ з 1883 р. описав Каратаєв примірник сеї книжечки, присвячений Маркови Савичеви, як примірник „Вѣршѣвъ“ з 1630 р. Причина того, що сей примірник в бібліотеки Тіхонравова без титулової картки. Через таке непорозуміння у Каратаєва повстала думка про два видання Волковича з 1630 і 1631 р.

мимо їх ціни хочби з причини їх рідкості Резанов випустив зі своєї уваги сей український стародрук.

Як і свідоцтво Вишенського про поширення драматичних вистав в українських землях, так і найстарші друковані на території нинішньої галицької України пам'ятники драматичної продукції кажуть тут шукати початків старої української драми. У львівській Ставропігійській школі виставлювання учениками польських діяльогів, як се відносить Вішневскі до київської академії, просто виключене. Тут, де кишла завзята боротьба українського елемента з польським о національне ествовање, тут, де польські діяльогі відігравали вихованки польських шкіл, вистава польських штук в українській школі була зайва, не мала ніякого резону. Інша річ, що не мусіти се бути оригінальні штуки, а певно були переклади та перерібки, але знов не конче з польської мови, тільки й просто з латинської, німецької, чеської і італійської, куди удавали ся на студії не тільки Поляки, але й Українці. В світлі сих спосережень не устоїть ся висновок Резанова: „Викликана ученням теорії практика шкільних вистав в Києві і інших містах видвигнула й установила драматичний репертуар“ (стор. 337). Що з теорії драми вчили в початках київської академії, не відомо, а в найраншій київській курей поетики, відомім авторови, а саме з 1685 р. присвячено всього кількадесять стрічок теорії драми.

Найінтереснійшу та найживіjšу частину старої української драматичної продукції лишив автор на боці. Поставив собі цілю дорогою аналізи в порівнянню зі шкільною езуїтською драмою та иншими чинниками, що впливали на український і великоруський шкільний театр, освітити духовно-релігійні, історичні і загалом поважні тексти з огляду на жерела, прототипи і т. д. Належать сюди поперед усього різдвяні драми. Раціонально не годить ся автор при аналізі драми „Комедія на Рождество Христово“, приписуваної Ростовському, з думкою Морозова, що сцену пастухів уважав інтермедією. Тимчасом сцени пастухів творять невідлучну частину традиційної різдвяної драми. Загальний висновок з аналізи такий, що „перед нами середньовічна різдвяна містерія, але в обробленню пізніjšого часу, на яке вплинув значно театр езуїтів. Дві могуті течії на полі європейської драми принесли до Росії сі елементи, якими покористував ся для будови своєї драми Дмитро Ростовський“ (стор. 114). В основі „Дїйствія на Рождество Христово“ з алегорично-ліричним характером видно змагання представити сі моменти й події, що звичайно входили в склад різдвяної драми. За то менше алегоричного орнаменту в різдвяній драмі Довгалецького. До иншої категорії треба зачислити текст, надрукований Резановом у „Памятникахъ“ як „Рождественская драма“. З аналізи сього тексту висновує автор, що „дана

песа, не чужа деяким відгомоном і традиційної різдвяної драми, одначе зближуєть ся що до свого тону та складу до групи невеликих обємом шкільно-єзуїтських штук, які були призначені для вистави з нагоди різдвяних свят, що в них оброблював ся не традиційний біблійно-історичний матеріал, а інші мотиви й теми, що стояли в деякім відношенню до святкованої події, але в дальшім, яке було плодом вимислу, приправленим алегоріями та символікою під смак часу та школи (стор. 129—130). В інтереснім уривку драми з рукописи бібліотеки „Народного Дому“ у Львові ч. 164 видить автор не благовіщенську, а різдвяну драму, бо порівнююче вивчення різдвяної драми показує, що епізод про благовіщення се звичайний мотив, що входив в склад різдвяних діяльогів. На думку автора ніщо не стоить на перешкодї уважати й уривок і прольоґ і епільоґ з тої самої рукописи частями одної цілости. На всякий спосіб сей уривок свідчить, що в нас була також різдвяна драма, як складом, так змістом і характером значно близша до традиційної європейської різдвяної містерії, ніж інші заховані повні тексти сього роду, а до того вона і найранша.

Один із красних розділів присвячений великодній драмі, в якім доказує автор не тільки ідейну, але й рідко слабоньку текстову залежність українських діяльогів від європейських містерій і єзуїтської шкільної драми. Вже зі сказаного више про ролю Львова та території нинішньої галицької України в розвою українського старого театру видно, що автор призабув про львівські пасійні діяльоги. Автор аналізує девять текстів — усі українські. „Дѣйствие на страсти Христовы списанное“ оброблення мотивів і свою будову завдячує впливови єзуїтського театру. З висновку дра Франка про польонізма в тексті „Dialogus de passione Christi“ робить автор за далеко йдучий ужиток, висказуючи думку, що „Dialogus“ „есть не что иное какъ копія съ польскаго текста, списанная русскими буквами съ замѣною при этомъ нѣкоторыхъ словъ и формъ русскими“ (стор. 186). На основі такої реконструкції, як переміна вірша „И Бога до зневаги значной приводишь“ на польський „I Boga do zniewagi znacznej przywodzisz“, через що втрачуєть ся характеристичний розмір вірша, приходить автор до хибної думки, що „розгляданий „Dialogus“ є памятником польської драматичної літератури, цілком присвячений переписчиком смереківської рукописи рускій (recte українській) літератури“. Поки що анальоґічна польська драма в науці не відома, а звичай у Польщі означувати пєси словом „Dialogus“ і поділ штуки на пять сцен, як звичайно ділили ся малі різдвяні і великодні єзуїтські драми, не доказує нічого.

З уваг автора при аналізі інших текстів варта уваги замітка, що „Царство Натури Людской“ в своїй концепції в більшій степени є відгомоном ремінісценцій містерій, ніж виказує вплив єзуїтської

драми чистого стилю. І в „Свободі“ з 1701 р. є одна риса, що не дає приписати походження сеї штуки виключно впливови єзуїтського театру, а саме основна ідея освітити події від прогрішення першого чоловіка в раю до здійснення з хреста та вложення до гробу Христового тіла. Ця ідея виросла на ґрунті містерій страстей, а не на ґрунті єзуїтського театру. Справедливо не годить ся автор з думкою Петрова про київське походження „Слова о збуренню пекла“. „Обставина, що в „Слові“ являєть ся Христос особисто, що видимо в польських штуках, але в ніякім разі у відомих нам київських, де Христос усе виступає в виді алегоричної постати, говорить против М. І. Петрова“ (стор. 233). Аналіза „Торжества Естества человекескаго“ приводить автора до спостереження, що се о воч колективної праці, учителя і учеників. Трагедокомедія Ляскоропського являєть ся досить нештучною компіляцією з різних жерел; передусім цікаві позички з „Царства“ та „Торжества“.

Порівняння текстів старих українських різдвяних і великодніх драм, в першій мірі київських, з аналогічними продуктами західньо-європейської літератури показує, що на українським ґрунті злив ся театр містерій з театром єзуїтів і тільки рідко повставали драми чистого характеру. Строго видержану єзуїтську драматичну манеру мають штуки, надруковані в „Памятникахъ“ Резанова на стор. 18—32 і 108—120 та „Властотворній образъ“ Довгалецького, а про існування у нас драми чистішого містеріяльного характеру свідчить уривок великодавої драми, опублікований дром Франком у „Нових матеріалах до історії українського вертепа“. Колиж піднести, скільки уваги присвятив автор підручникам поезики, тим цікавіше признание на стор. 256: „Вплив викладаної по клясах теорії драматичної поезії виявив ся в тих штуках, що мали головню епічний, ліричний або морально-дидактичний характер, дуже слабо, виключно з зверхнього, формального боку“. Автор не спостеріг, як сам заперечив деяким своїм висновкам.

Розмірно найслабший четвертий розділ, присвячений тільки в першій половині українській драмі, а тільки тут і там у другій. Починаєть ся сей розділ невірною заміткою про одну з найстарших київських шкільних драм про Олексія, Божого чоловіка, яку автор уважає „перерібною польського тексту, подібною до тої, якій ми придивляли ся в великодній драмі „Dialogus de passione Christi“ і драму про Олексія з більшим, про мене, правом можна вважати памятником польської драматичної літератури, перенесаним руськими буквами та в части переробленим, ніж руським (гесте українським)“ (стор. 260). Таке твердження виходить у автора тому, що він не познайомлений з розвитком української літературної мови, а потім уйшла його уваги вістка Вішневекого про польські вистави в київській академії. На карб методи автора треба покласти доказування, що ся драма в супереч думці Морозова має зівсім відмінну

будову від єзуїтських драм, в той спосіб, що в перекладі або оригіналі наводить в монахійській міській бібліотеки три програми єзуїтських вистав (стор. 261—268). А тут вистарчила би кінцева замітка: Будова вашої штуки про Олексія цілком відмінна від будови приведених (тут можна би їх назвати) єзуїтських пєс, де ні пєкло ні небо не беруть участі в акції, штука ділиться на означене теорією число актів (3, 5), має хори та консеквентно виступають актори, що беруть участь в сій чи иншій сцені.

Як драма про Олексія є сумішкою містерії і єзуїтської драми, так успенська драма Ростовського написана під сильним впливом єзуїтського театру, а в своїй другій половині переходить в мораліте, якою є рівнож „Комидія притчи о блуднївмъ сынѣ“ Симеона Полоцького о проєкій і бідній драматичній акції. Московська „Ужасная измѣна“ має позички з української різдяної драми, а трагедокомедія Лашевського являєть ся моральним міркованнем в діяльогічній формі зі сатиричними патяками. Лашевський покористував ся такими методами, як єзуїти в більше зложених і розвинених деклямаціях. Драма Кониського се штучне, більше або менше удатне сполучінє ряду сцен, обєднаних одною ідеєю. З драми Кониського вияв деякі місця буквально Базилевич до своєї „Declamatio“. Що тикаєть ся історичних драм, тут автор робить деякі поправки до висказів дослідників „Владимира“ Прокоповича. При аналізі діяльогу Горки „Іосифъ Патріарха“ знову дуже цікаве признание на стор. 296: по I, III і IV акті в трагедокомедії Л. Горки відмічені інтермедії — також згідно з вимогами шкільної теорії, хоч сам Л. Горка в своїй поезії не згадує про інтермедії.

Великої терпеливості треба, щоби перечитати працю Рєзанова. В двох третїх переважає в праці сирій матеріал, який дуже часто мало що вияслює. Огляд поетик дає автор тим способом, що вибирає в хронологічнім порядку з рукописних поетик і з друкованого підручника Прокоповича всі вістки про погляди авторів сих поетик на драму, а тільки тут і там указує на їх відношенє до праць Доната, Скалігера та Масєпа. Так само при огляді західньо-європейських різдяних і великодних діяльогів автор ніби для вияснення українських драм подає не звичайно широкі витяги з латинських, французьких і німецьких штук, які по найбільшій часті нічого не вияслюють в історії української драми. Та і в випадках, коли якась західньо-європейська драма навіть служить виясненнем якоїсь подробиці в українській, чи буде розходити ся о ідею, будову драми чи що подібного, дуже добре зробив би ту саму прислугу короткий зміст такої драми з підчеркненнем анальоїї до української драми. Тільки в разі, коли текст західньо-європейської драми в цілости чи в поодиноких частях згоджував би ся з текстом української драми, оправданє й потрібне наводженє тексту в чужій мові. Але на

текстову залежність майже ніде не вказав автор, що найбільше на залежність пізніших драм від попередніх на українських ґрунті.

В свою роботу вложив автор величезну силу праці і дійшов до неоднаго цілком певного висновку. Але метода автора нерідко заглушує, що так скажу, дійсні заслуги. Через методу автора дослідник, познаний з дослідями над західньо-європейською старою драматичною літературою, радше загляне до німецьких і французьких підручників, а покористується тільки дещо вказівками автора.

Хоч автор не поставив собі за задачу подавати історію старого українського та великоруського театру, а тільки вказати відношення шкільних українських і великоруських драм до єзуїтського театру, автор виконує намічену ціль, аналізуючи поодинокі українські тексти, не задержуючи при тім ніякої пропорційности. Замість того краще було би вказувати вплив єзуїтського театру на український і великоруський по якійсь системі, отже в однім розділі на будову, в другім на ідеї, в третьім на декоративний бік наших старих драм. А вже найцікавіше було би вказання текстових запозичень.

Інші уваги до праці Резанова зібрані в солідній рецензії проф. Перетца, дуже багатій фактичним матеріалом, п. з. „Новий трудъ по історіі українскаго театра“. Відповідь Резанова на рецензію проф. Перетца в липневій книжці „Журнала Мин. Нар. Просв.“ за 1911 р. (стор. 132—146) п. з. „Замітання на рецензію проф. В. Н. Перетца“ справедлива о стільки, о скільки проф. Перетц дещо переочив у своїй рецензії; прим. закинення некористання з деяких праць, з яких користав Резанов. Не можу закінчити своїх уваг про працю Резанова, все таки цінну з огляду на се, що в поважній частині автор вияснив відношення українських sztuk (головно що до будови й ідей) до єзуїтського театру, — уривком рецензії знаменитого знавця старого польського письменства проф. Брікнера на всі три згадані вище томи Резанова: „Отже автор присвятив три великі томи найбільше невдячній, найбільше сухій темі¹⁾, яку можна собі представити: шкільним чи школярським виробам, що надуживали драматичної форми. Тяжко їх загалом зачисляти до властивої історії драми чи театру, бо ні перша, ні другий з них не повстали, не вязалися з ними, на них не впливали: їх шкільна рутинна, педагогічна метода, обмеження тем, уодностійнення форми не мали нічого спільного зі штукаю і життям, з театром і двором, з акторами і публікою“. Проф. Брікнер зазначає, що „мінімальні результати не відновідають хіба великому накладови часу та праці“²⁾.

¹⁾ Пригадую, що Резанов не займається ні інтермедіями, ні вертепом.

²⁾ Рамієтнік Літераскі, Львів, 1911, стор. 401.

Рівночасно з Резановом працював над підручником історії старої української драми також заслужений історик української літератури М. Петров. В 1911 р. вийшла відбиткою з „Трудовъ К. Дух. Ак.“ за 1909—1911 рр. велика книга під заголовком: Очерки изъ исторіи украинской литературы XVII и XVIII вѣковъ. Кіевская искусственная литература XVII—XVIII вв., преимущественно драматическая“. Від першого видання „Очерковъ“ минуло 29 літ. За сей час накопичилс ся багато нового матеріялу, досліди на тім полі пішли значно наперед. Книжка скоро стала бібліографічною рідкістю. Але хоч автора просили зробити бодай друге видання давньої праці, автор не міг сього зробити без перерібки та доповнень до попередньої праці. А на таку роботу не було вільного часу, який забрали інші намічені праці, головню припадаюча на автора велика пайка видання матеріялів до історії київської академії (пять томів, а шість книжок). По виповненню сеї праці „я рішаю ся переглянути та доповнити мої давні праці по історії літератури в старій київській академії, пише автор, і притім з давньої же чисто місцевої точки погляду. Інші глядять на київську штучну літературу XVII і XVIII вв. як на одні із епізодів в загальнім розвою великоруської літератури, а я і передтим розглядав і тепер залунав розглядати її осібно „какъ спеціальную, самодовлѣющую область литературы, со своимъ опредѣленнымъ кругомъ экстерриториальнаго распространенія, значенія и вліянія“. Такий характер моєї праці визначили як первісна її задача та призначіння, так і надходячий тристалитній ювілей київської академії. На сей ювілей було би пожаданням не тільки змалювати зверхне і побутове жите київської академії на основі більше або менше урядових актів і документів, але й схарактеризувати її більше інтимне, духове жите, що передусім і відбиваєть ся у літературних творах. Таким способом отся наша праця присвячена спеціально старій київській академії і її літературі“ (стор. 3). „А що київська академія находила ся у центрі України або Малоросії, починає свій вступ автор, київську штучну літературу XVII і XVIII вв. треба віднести до історії української або малоруської літератури. Київську штучну літературу можна назвати українською або малоруською передусім в територіальнім згляді, бо повстала та розвинула ся на українським або малоруським ґрунті. Разом із тим та література мала й місцеві національні підстави, або заступаючи житеві інтереси місцевого населення без огляду на його мову, або й до того пристроюючи ся по змові також до місцевої народньої мови, і таким способом була національною і по однім змісті або й заравом по змісті і по мові. Ясно, що літературні твори останнього роду себто місцево-національні змістом і мовою і повинні творити центр української або малоруської літератури“ (стор. 4).

Від теперішнього обширу українського народу переходить автор до початків його історії і тут стрічаєть ся з так званою теорією Соболевського. Відкидає сю теорію автор, але й не годить ся з думкою тих учених, які видять в устній словесности теперішніх Українців сліди дружинного або княжого побуту догатарської доби, бо й майже не заховали ся у ній і останки білінного Володимирового еносу. Далше поданий короткий історичний погляд на розвій української літературної мови, якої видатні риси проявляють ся уже в найдавнішю добу письменства в найдавніших місцевих пам'ятниках XI—XII віків (стор. 5). Підчеркнені й історичні обставини, які помогли живій народній мові здобувати щораз ширші права коштом церковно-славянської, спеціально нестане, роля і значіння церковних братств і братських шкіл.

В розділі „Кіевская Могиліанская Коллегія (Академія) и важивішіе моменты въ развитіи Кіевской искусственной литературы XVII и XVIII вв.“ (стор. 20—59) зазначає, що перетворена Могілою на звір вузівських колегій в латинську колегію „Киіво-Могиліанська академія стала наче новою перегородою межи західньо європейською наукою і українським простим народом, — і в тім дійсно містить ся немала вина давньої Киіво-Могиліанської колегії, перехрещеної потім на академію“ (стор. 21). Одначе та провена лежить поперед усього в тодішніх політичних і соціально-суспільних відносинах, що видвигали одні класи населення коштом інших. Переміняли ся сі відносини, сходила й київська наука та література на землю і служила по своїм силам політичнам, суспільним і національним інтересам України. Автор підчеркує з залюбованнем сі факти, які вяжуть в якийбудь спосіб київську академію з духовними потребами простого українського народу, в першій мірі літературні пам'ятники. „Під сим оглядом нам видаєть ся можливим, пише автор, до XVII в. віднести розвій історично-епічних творів, а до XVIII процвітанне лірики та драми“ (стор. 28). Сей висновок о стільки відповідає правді що до лірики, о скільки наукове розробленне її звірців з XVII в. щойно зацілене. В погляді автора на драму заважило бажанне зосередити давню українську драму коло київської академії.

По думках задержуєть ся автор над ліркою. Говорячи про духовні кавти та псалми, автор згадує за виданне „Богогласника щойно з 1825 р., міжтам перші два видання появили ся в 1790 зглядно 1791 і 1805 р. в Почаєві. Та й перед „Богогласником“ були друковані збірки духовних вірш¹⁾. Одним із родів шкільної лірики вважає автор і рідвяні

¹⁾ Одна збірка десь з 70 рр. XVIII в. (1773 р.?) оправлена разом із рукописю музею Петрушевича ч. 224 в бібліотеці „Народного Дому“

рше)стихи, писав Лобисевич, описаніє Великодня, бѣгство сатаны и смерти, смерть Іуды: прекрасныя описанія“. Одначе інтермедії, додані до діяльогу Кониського, нині вже відомі і в них нема нічого подібного, ні опису Великодня, ні утечі чорта та його смерти, ні смерти Юди. А що всі ті подробиці находять ся у згаданій вірші, яку Лобисевич змішав в інтермедіями в драмі Кониського, „то змішанне вірші в інтерлюдіями важне для нас в тім згляді, що може свідчити про внутрішню може генетичну звязь вірші з інтерлюдіями загалом: вона є не що инше як приложенне правил і метод комічних інтерлюдій до святочних поздо-

у Львові. Ось її опис:

(1a) П'єсни ў прѣст'ѣй Бѣгородницѣ, въ Г'кон'ѣ Почаевской, чюдотворной.

Нѣин'ѣ прослависѣ Почаевска скала,
Ид'ѣже Бож'їа Мати стопобю знак'ѣ далѣ.

(3b) П'єснь в'ѣ ў том'ѣже образ'ѣ.
Веселенная, всѣ странки, землане,
Совок'ѣплисѣа всѣи Хр'їст'їане.

(5a) П'єснь г'ѣ ў том'ѣже образ'ѣ, прѣст'їа Б'їи.
Прѣчтаѣ Дѣо М'їи Р'ѣскаг'ѣ краю,
По истинн'ѣк любовиц'ѣ Тѣа сладостн'їи Раю.

(6a) П'єснь д'ѣ прѣст'їа Б'їи въ образ'ѣ Почаевском'ѣ.
К'ѣтв'ѣ вож'їа м'ати прѣв'ѣг'ѣем'ѣ,
С'ѣвремененни гр'ѣх'їами вжив'ѣем'ѣ.

(8a) П'єснь ст'ѣй великом'ѣчениц'ѣ Варвар'ѣ.
С'ѣ терн'їа г'їдолскаг'ѣ Варвар'ѣ д'ѣв'їиц'ѣ,
Израстш'ѣа ѣки р'ѣжѣ Хр'їстом'ѣчениц'ѣ.

(12a) П'єснь, ў притчи С'ѣв'ѣтской, ў Бог'їатом'ѣ, и Лазар'ѣ.
Подобен'ѣ: ў Горѣ мн'ѣ гр'ѣшник'ѣ с'ѣщ'ѣ.
Хощ'ѣ страшн'ѣ притч'ѣ сказати,
Тѣч'їю и'зв'ѣльте сл'ѣшати.

(13b) П'єснь, въ в'ѣд'ѣх'ѣ с'ѣщем'ѣ.
Подобен'ѣ: Б'їце Ц'ѣрице.
Тѣга. Возопи'ѣх'ѣ въ печ'ѣли моѣй,
К'ѣ щедр'ѣт'ѣ Б'їже твоеѣй.

Діяльог'ѣ межи тугою і розвагою.
(15b) П'єснь, ў см'ѣрти, с'ѣд'ѣ, п'ѣка'ѣ, и цр'ѣт'ѣви н'ѣном'ѣ.
Пом'ѣсли чело'ѣк'ѣче прег'ѣр'ѣк'їи час'ѣк'ѣ см'ѣрти,
Же не на к'ѣк'їи жити, но тр'ѣба с'ѣм'ѣрти.

На першій стороні першої картки образок Почаївської Богородиці, на першій стороні восьмої картки образок св. Варвари. Перші

та великодні вірші. Більше уваги присвячує вірші, „говоренной гетману Запорожцями на свѣтлый Воскресенія Христова праздникъ“. Про її походження маємо цінне свідoctво вихованка київської академії Лобясеви́ча, що в 1794 р. просив листовно Юрія Кониського прислати йому для видання інтерлюдії з його трагікомедії „о воскресеніи мертвыхъ“, писані або Кониським, або „славнымъ Танскимъ, природнымъ стихотворцемъ, во вкусѣ площадномъ, во вкусѣ Плавтовомъ... Я помню пѣкото ровлень і можна її назвати драматизованою віршею“ (стор. 55). Колиж узяти під увагу, що в вірші є дещо не відповідне для духовного стану Кониського, зівсім правдоподібний здогад автора, що автором є „природний поет“ Танський.

Ціла дальша праця присвячена київській драмі, яку розбирає автор зі спеціальною подрібністю. Згадуючи про українські інтермедії в польських діяльностях, автор невірно відносить виставу Гаватовичевої драми до Камінця Подільського замість до Камінки Струмилової (стор. 60, також стор. 11). На думку автора „в київську колегію перейшла шкільна драма безпосередньо з Польщі, що під її властю находила ся тоді Україна“ (стор. 65). Та з уваги на ранні вістки, зазначені вже при огляді праці Резанова, про вистави на території нинішньої галицької України, можлива й деяка роля в тім напрямі і бувших львівських учителів і Українців загалом, ро́дом відси. Промовляли би за тим і „Віршѣ“ Касіяна Саковича в 1622 р. на похорон гетьмана Сагайдачного.

В історії київської шкільної драми відрізняє Петров три періоди:

строфи текстів на стор. 1а, 3б, 6а і 8а підложені під ноти. На відворотній стороні 11 к. така нотка:

РѠкъ Гдѣна ꙗѡдѣ. ѿгда тѣжкѣ морѣ по Подѡлю ѿ Колѣнню напрасною смѣртію людѣй пожиралѣ: тогда ꙗноцы Монастирѣ Пачѣвскаго на оутолѣнїе праведнаго гнѣва Бжїѣа оуставиша повседнѣвное пѣнїе къ прѣтѣй Бжїѣ къ Образѣ чюдотворной ѿ къ стѣѣй Великомѣченицѣ Барварѣ Ходѣтанцѣ доброй смѣрти за ѿжже предстѣтелствоꙗ Ѧвїтеꙗ ѿ мора цѣлаѣ ѡстѣла: зачѣто потцѣшасѣ создѣти Предѣлѣ в ѣсть тоѡ, на ѿгѡже ѡсѣпѣнїе про сеѣ честнѣй ѡцѣ Гедѡвнѣ Левѣцкїѣ ꙗгѣменѣ Почѣвскїѣ Прѣвѣщїеннаго Кѣркѣ ꙗѡсѣфа Кїѡвскаго ꙗпископа Лѣцкаго ѿ Ѧстрѡгскаго. Тѡѣже Прѣвѣщїеннїѣ въ новосозданныѣ Предѣлѣ даде ПѢРСТѢ стѣѣѣ великомѣченицы Барварї, глаголюци: ѡзѣ ѿмамѣ сѣѣ многоцѣннїѣ Кїсерѣ, сѣ естѣ мѡщы сїѣ, ѿ моєго сродника ꙗ. В. Ѧ. М. Пѣна Кїѡвскаго Кѡєвѡди Кїєвскаго ѿ Гетманѣа тогда оукраїнскаго, Кѡтѡрїѣ молѣнїемѣ ползчи оу ꙗнокѡвѣ Ѧвїтели Стѡмїхѣйловскїѣ Кїєвскїѣ.

першай до 1705 р., другий до 1762 р., а третій до Когляревського. „Перший період появи та розвою кївської шкільної драми є період сліпого, невільничого її наслідування польської і передусім польсько-езуїтської драми“ (стор. 67). Це твердження покутує часто в працях істориків старої української драми, хоч вповні оперте на здогадах, бо досі ні при однім старім українським драматичнім тексті не вказано текстової ідентичности з польською драмою, а що до техніки, вона не польська, а приймлена з західної Європи. Впрочім дві картки далі говорять сам автор про те: „Зрештою не треба думати, щоби кївські штуки першого періоду історії кївської шкільної драми були тільки перекладами або блідими коніями езуїтських драматичних оригіналів. При всій своїй явній згідности деяких кївських штук з езуїтськими що до змісту досі не вказано ні одної чисто перекладної кївської штуки, навіть і не можна вказати, бо кївські штуки могли бути тільки більше або менше вільним наслідуванням езуїтських взірців“ (стор. 71). Лишаю питање про неможливість текстових польських прототипів для кївських штук будучности й переходжу до першого твору в шкільнім кївським репертуарі. Таким уважає автор на основі відомих слів Барановича драму про Йосифа. В її здогаданім змісті говорило ся не про продаж Йосифа братами в неволю в неприсутности Венямина, а про стрічу братів уже в Єгипті. „В такім разі кївська трагедія годила ся би що до свого змісту з польською драмою „Йосиф“ Рея, що доводить історію Йосифа до його стрічи з батьком у Єгипті. Одначе правдоподібнійше, що кївська трагедія про Йосифа не запозичена від Рея, а виявляє собою наслідування якогось польсько-езуїтського взірця. Її виставляли в кївській академії в 1630 рр., коли тут учили ся Лазар Баранович і Теодозій Сафонович, і правдоподібно написав її один з сих професорів, що їх послав Петро Могила для докінчення освіти в чужі колегії або академії“ (стор. 73—74). Не знаю, відки взяв Вішневскі повисше цитовану вістку про вистави в кївській академії саме в тім часі польських драм на основі друків, але коли ся вістка справдила би ся, правдоподібнійше в такім разі саме щось зівсім противного, як догадуєть ся Петров.

Аналіза кожного діяльогу оперта на більше чи менше широкім змісті з виписками з тексту; скрізь підчеркує автор відгомін історичних подій сучасного життя України, виловлює з тексту вказівки про сценічну обстанову та відмічує вплив одного тексту на инший. Так у „Царствѣ натурн людскої“ є місцями буквальна згідність з другим актом рівночасної з нею „Успенської драми“ Дмитра Ростовського, але ту „згідність можна пояснювати і одним жерелами для обох штук“ (стор. 91). Від „Царства“ стоїть у деякій залежности також „Свобода“, а з ними обома годять ся у дечім „Мудрость предвѣчная“.

Виклад першого періоду розкрещуєть ся у трьох напрямх, які вказують уже самі дотичні заголовки: А. Школьная драма перваго періода въ самой Кіевской Академіи (стор. 69—105), Б. Отраженіе Кіевской школьной драмы XVII и XVIII вв. въ Галиціи и Слободской Украинѣ (стор. 105—150), В. Перенесеніе Кіевской школьной драмы XVII и начала XVIII вв. въ Московское государство (стор. 150—202): I. Драматическія сочиненія Симеона Полоцкаго (стор. 152—160), II. Драматическія произведенія съ именемъ св. Димитрія Ростовскаго (стор. 160—179), III. Школьная драма въ Московской Академіи въ началѣ XVIII вѣка (стор. 179—200). Відношенне першого напряму до другого мотивує автор цікаво. Заховані досі діяльогі київської шкільної драми першого періоду се відесвіт тільки аристократичного елементу шляхотської молодіжи, що вчила ся у київській академії. Одначе „з тою шкільною аристократичною драмою істнували твори й иншого роду, що вдоволяли низинні верстви молодіжи, яка вчила ся у київській академії“ (стор. 104). Сценічними виставами заробляли собі часто бідаки-студенти на прожиток; отже давали якусь сцену, діяльог, деклямацію чи інтерлюдію і притім прикладали свій твір по змові до розуміння і смаку слухачів і тим робом популяризували шкільну драму. Кілька таких драматичних відривків і притім уложених деколи з претенсією на популярність заховало ся з XVII в. в границях нинішньої Галичини та Слобідської України, що їх через те ми й можемо вважати відесвітом київської шкільної драми першого періоду її розвою“.

Як не може видержати критики розділ старих українських драматичних текстів XVII в. на аристократичні і демократичні, при чім перші чомусь можливі були тільки в Київі, а другі на території нинішньої галицької та Слобідської України, так історичним вісткам просто перечить дальше мотивованне: „В Галичині і в Слобідській Україні в XVII в. не було своїх осібних латинських православних шкіл, в яких складали би ся шкільні драми. А міжтим в сих околицях в останні часи найдено до сїм невеличких шкільних штук, відривків з них і перерібок в українській книжній мові, що носять деколи латинські назви, а в инших випадках просто зраджують православне своїх авторів. Природнійше думати, що ті штуки та відривки з них завдячують своє занесенне в ті сторони або перерібку їх тут вихованкам київської колегії або академії, що притягала до себе православних слухачів з усіх, навіть найдальших кінців України“ (стор. 105). Поперед усього для тих латинських висловів, які стрічають ся по згаданих драматичних писаннях, не треба аж науки латинської мови по православних школах на території нинішньої Галичини. Знайомість латинської мови міг принести учитель з польської або заграничної школи. По друге в львівській православній Ставропигійській

школі вчили латинської мови, як вірно доказує Харлампович (стор. 306, 307 і т. д.). При огляді праці Резанова вказано на певність зародження української драми на нижньому галицькому ґрунті. Там наведено свідчення Вишенського та вістка про сценічну виставу в Ставропигійській школі з хроніки Зубрицького¹⁾. Інша річ, що зносини київської академії з нижньою Галичиною і Слобідською Україною доказує автор, прекрасний знавець історії київської академії, документально.

Проти львівського походження згаданих штук мала би промовляти також їх мова, „макаронічна, зложена з елементів польської і народної української мови. Вона не була можлива в кругах львівського Ставропигійського братства, в яким заховували ся строгі традиції „славяно-руської“ себто церковної мови та скорше властива латино-польсько-руським школам типу Могилянських колегій київської і гойської“ (стор. 110). Але ся думка не вірна. Досить указати на мову обох Зигантів, Кирила Транквіліона Ставровецького, Памви Беринди в „Вършах“, Волковича і т. д.

Намагання автора виказати київське походження безсумнівних галицьких драм доказує тільки безпереривність зносин Українців нижньою австрійською частиною наших земель з рештою. В рецензії на працю автора п. в. „Новая книга о старой украинской драмѣ“ в 3 зом. „Русского Филологического Вѣстника“ за 1912 р. (стор. 245—254) не згодив ся Резанов раціонально з думкою автора про київське походження „Слова про збуренне некла“, бо тут виступає Христос особисто. З уваги, що ся частина міней, з якої користав автор „Розмовы вкратцѣ о душѣ грѣшной“ явила ся друком в січні 1700 р., на думку автора не могла скорше повстати „Розмова“. Тут одначе не узгляднена можлива спільність третього жерела. Що до „Банкету духовного“, вже сама катихитична часть у нїм у православнім дусї велить віднести місце його повстання там, де кипіла боротьба православних з католиками. Що більше. Навіть уже Морозову було відомо, що між українськими ученими, закликаними з України в Московщину, був і спеціаліст театральної справи. А був ним шляхотський син львівського повіту й учитель латинської мови Степан Чижинський.

Зв'язь обох комедій Симеона Полоцького з київськими шкільними драмами тільки поверховна — в формі і зверній їх обробитці. Нераз учені підносили, що що до змісту згадані комедії різко відрізняють ся

¹⁾ Виставами займали ся і братства. Реєстри Благовіщенського братства ві Львові за 1721 і 1723 рр. вазначують у видатках: Дидакалови подчас диалогѣ злот; Подчас диалогѣ для студентов за чать горціи пива грош 27 (Др. Іл. Свенціцький, „Архангелови вѣщания Марии“ і благовіщенська містерія, стор. 57 відбитки).

від київських шкільних діялогів, бо в них нема нідної алегоричної особи, а всі особи стоять на історичнім і загалом реальнім ґрунті. Сей реалізм найшов Полоцький у галицьких штуках. Чи не промовляло би й се за хронологічним випередженням нинішньої території галицької України під оглядом театру київських звичаїв? Пора вже й перестати признавати сцену пастухів в „Рождественск-ій драмѣ“ Ростовського інтермедію.

Занесена в московську академію київська шкільна драма приймила там характер панегірично-державних писань. Про подібні панегірики можна говорити при огляді давньої української драми тільки о стільки, о скільки їх автори були Українцями або в них слідні позички не зверхньої, тільки внутрішньої, змістової і текстової натури.

„Другий період київської шкільної драми характеризує увільнення від давніх єзуїтських взірців і метод і поворот до більше житєвого напрямку західньо-європейської драми в дусі відродження класицизму та гуманізму“ (стор. 203). Сей погляд, проти котрого навів поважні аргументи Резанов, зродив ся з одного боку на основі слабого знання єзуїтського театру, а з другого тому, що Теофан Прокопович се талант того роду, що затмив собою попередніх авторів драм і витиснув свій вплив на дальших. При другім періоді вже нема поділу на осібні групи, як при першій, а виключно хронологічний порядок, розділений на доби, залежні від поодиноких російських пануючих чи то степені їх симпатій і антипатій до українського народу. По добі Петра I і Катерини I (стор. 217—256) йде доба Петра II (стор. 256—277), по добі Анни (стор. 277—321) доба Єлисавети (стор. 321—395). В останній добі узглядені два напрями: А) Панегирическія пьеси въ честь Єлисаветы Петровны (стор. 324—357) і Б) Нравоописательныя и обличительныя пьеси Єлисаветинской эпохи (стор. 358—395).

Не можна зачисляти до властивої драматичної продукції обох діялогів Прокоповича. Що до форми повиною було в київській академії „Торжество Естества Человѣческаго“, що має характер так званої колективної штуки, яка обіймає собою цілий круг євангельських оповідань про терніння і воскресіння Спасителя. Її характер чисто наслідуючий, компілятивний. „Можливо, що в часті дала вона матеріал для уложення популярної української вірші на Великдень „про збурення пекла“, записаної в уст народу в трьох варіянтах у нинішній харківській губернії“ (стор. 240). Як се твердження не доказане, так не можна згодити ся з висновком автора на стор. 251 про те, ніби перші три драми другого періоду виявляють собою три характеристичні моменти в історичнім розвитку української драми.

Коли драму Івана Хмарного та трагедію Козачинського про смерть

сербського царя Уроша V можна бодай нитками походження авторів зв'язати з історією української драми, ще менше право до того має дослідник української драми в „Стефанотокосомъ“. Що правда, здогадують ся, що автором сеї драми Інокентій Мигалевич родом зі Львова, що одержав освіту в київській академії, але текст і інтермедії зложені великоруською мовою, не говорячи вже про її інтереси великоруські. Так само маєть ся річ із „Гисторією Кира“, написаною досить чистою великорушиною. Автор втягнув сю драму та „Дѣйствіе на Рождество Христова“ в обсяг своєї праці тому, бо припускає, що вони „написані Київлянином, але перелизані і змінені що до мови дебудь на півночі Росії, можливо в московській академії, де вчителями під ту пору були по більшій часті вихованки київської академії“ (стор. 346). Тому, що „Нанегирикъ“ Ковачинського не є драматичним писанням, а наводить ся тільки для в'яснення його драми „Благоутробіе Марка Аврелія“, не потрібно його означати черговим числом.

Скоро київська шкільна драма уступила місце великоруському світському театрови, не щезла вона безслідно, а здобувала собі щораз більше горожанство межи низшими народніми верствами та приймала народній кольорит. Сі часи становлять третій період київської шкільної драми від 1762 до 1796 р. Літературні інтереси української інтелігенції в третім періоді роздвоєні. Переднійша її частина тягочить до великоруської літератури, а друга частина держить ся місцевих літературних традицій, що ступнево приймали народню місцеву закруску. „Місцева традиційна українська штучна література, полишена самій собі, очевидно скоро хлила ся до упадку; одначе в самім, як здавало ся, своїм упадку вона носила зародок свого будучого відродження. При кінці панування Катерини II обі вказані протилежні літературні течії себто потяг до великоруської артистичної літератури та продовження місцевих літературних традицій зедняають ся в один ланцюх і викликають нову фазу в історії руської (гесте української) літератури, в якій вироблені північно-руською артистичною літературою форми прикладають ся до змісту й мови місцевої української літератури. Гармонійне влученне тих протилежних елементів і творить се, що звичайно називають новою українською артистичною літературою, якої батьком уважають І. П. Котляревського“ (стор. 395—396). Автор лишає на боці представників першого напрямку: Рубана, Максимовича-Амбодика, Богдановича, Капніста, Наріжного, Гайдича й інших, а розбирає тільки пережитки традиційних шкільних метод і літературних форм, а саме: „Южно-руські разговори и драмы политическаго характера“ (стор. 399—422), „Популяризацію школьной драмы: отдѣльные школьные діалоги и драматизированныя вирши въ престопаодномъ духѣ; пійтическую дѣятель-

ність священника І. Некрашевича и его послѣдователей въ томъ же направленіи“ (стор. 423—469) й говорить „О вертепныхъ представленіяхъ полу-школьного, полу-народнаго происхожденія и характера“ (стор. 469—525).

Політичні і сатиричні діяльоти першої групи, отже „Разговоръ Великороссій съ Малороссіей“, розмова священника з еромонахом і „Плачь лаврскихъ монаховъ“ з ввійскою „Комедіі уніятів із православними“ не мають нічого спільного з властивою драматичною літературою. Під популяризацією шкільної драми розуміє автор невеличкі драматичні писання в роді деклямацій і діяльотів і драматизовані привітні вірші на Різдво, Великдень і інші свята. По двох сценках, скорше звязаних з якою великоруською школою, ніж українською, третє місце займає волинська деклямація на Великдень з інтермедією з 1719 р., отже хронологічно сюди не належить; так само сцена про богача та Лазаря, віднесена до половини XVIII в., з тогож часу відривок великодньої інтермедіі про хлопа та жівку, „Брань“ Горленка з 1737 р. Віршеві матеріали з бібліотеки „Народного Дому“ у Львові не дозволяють видіти в „Брани“ „початок сих драматизованих вірш на Великдень і Різдво Христа, які спеціально розвинули ся на Україні в другій половині XVIII в.“ (стор. 442). І вірша „славного Танського, природного поета“ з часу около 1746 р. й розмова пастухів на Різдво також випереджують хронологічно назначені рамки третього періоду.

„Але при кінці XVIII в. видно й такі драматичні твори в українськїм народнїм дусї, що являють ся плодом довгого, систематичного вивчення простонароднього побуту та малюють його досить повно та вірно, хоч і зі становой точки погляду“ (стор. 452). На думці має автор писання Некрашевича, яких рівнож не можна зачисляти до драматичної літератури (хїба „Ярмарок“ нагадує інтермедію). З великою правдоподібністю уважає автор також Некрашевича автором „Супліки або зміслу на попа“.

Відмітивши чотири редакції української вертепної драми: волинську, властиво українську, смоленсько-білоруську з новгородським варіантом і сибірську, автор висловлює здогад, що „підставою або принайменше вихідною точкою для кожної з тих редакцій після всякої правдоподібности послужила якась шкільна драма, що спускаючи ся з шкільної сфери в простонародне жите, тратила богацько з того, що не відповідало даному етнографічному середовищу, одержувала нові примішки та перемішувала ся у зміслі приложення до дачої місцевости та даного часу“ (стор. 524).

Вкінці в праці зібрані факти для будови висновку, що „в перелицьованій Енеїді Котляревського dokonало ся спокійне зіллянне двох

літературних течій, місцевої української і артистичної загально-руської, з підданнем першої останній“ (стор. 530). Такаж справа і з драматичними творами Котляревського.

Праця писана з повним помпнненем дослідів західньо-європейських учених з поля давнього європейського театру й то не тільки народів германського та романського племені, але й славянського. Міжтим історикови української давньої драми можуть віддати великі услуги праці Віндакевича „Teatr ludowy w dawnej Polsce“ (Краків, 1902), Гаа „Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku“ (Львів, 1906), проф. Брікнера „Początki teatru i dramat średniowieczny“ (Biblioteka warszawska, 1894, II—III) та „Z dziejów dawnego teatru polskiego“ (статя написана з нагоди книжки Віндакевича, Pamiętnik Literacki, 1902, стор. 539—556) і інших. Крім того дуже помічними є рецензії проф. Брікнера на праці Віндакевича (Przegląd polski, 1902, липень) і Гаа (Pamiętnik Literacki, 1907, стор. 258—267) та Бр. Губриновича на працю Віндакевича (Pamiętnik Literacki, 1902, стор. 661—670). Про „Чеськія драматическія произведения XVI—XVII ст.“ вийшла в варшавських „Унів. Извѣстіяхъ“ за 1903 р. праця В. Францева.

Сам заголовок праці не дав авторови свобідно порушати ся. З одного боку він за широкий, з другого за вузкий. За широкий, бо під київською шкільною драмою розуміє автор майже все стару українську драматичну літературу та макулатуру, за вузкий — бо термін київський не може ніяк покрити ся з терміном український. Доказом того се, що праця не вичерпує усіх пам'ятоків культурного життя старої України; випадково тільки згадано про українські інтермедії, додані до драми Гаватовича, а поминено вістки польських письменників і учених про такі інтермедії (Крашевські). Будучий дослідник старої української драматичної продукції повинен узгляднити також діяльогі, грані по василіянських школах ¹⁾. Був би вже й час визначити можливо докладні границі, що з даних пам'ятоків зачисляти до українського, що до великоруського літературного доробку. Розуміть ся, що все те desiderata для будучих дослідників.

¹⁾ Одним із авторів таких діяльогів для василіянських шкіл був Тимотей Щуровський, що на нього шкільне василіянське виховання у Володимирі зробило так сильне вражіння, що перейшов з латинського обряду на грецький і вступив до Василіян. Між його письменською спадщиною находять ся і два діяльогі, а саме: Głos pochwalny nieba i ziemi (віршом) з 1770 р. і Widok mądrości w obrazach od pogan wyśmiany, od Leona Izauryka zdeptany, od Jana Damascena wsławiony (трагедія віршом) з 1774 р. На виставах сих діяльогів, гранях молодіжю василіянських шкіл, збирала ся численно публіка (Encyklopedja kościelna, т. XXVII, Варшава, 1904, стор. 487). Цікаві вони тільки для сучасних звичаїв, смаку й подібних обставин часу.

Праця автора найповажніша з того всього, що присвячено цьому питанню. Література предмету на великоруській і українській мові використана з властивою авторови солідністю. При аналізі пам'яток скрізь підчеркнена зв'язь дальших з попередніми чи що до будови діяльностей, чи їх ідей, чи й вкінці текстових аналогій. Рідко можна би піднести незначний сумнів в означенню авторства та часу вистави діяльностей. Колиж долати з одного боку трактування предмету все в зв'язі з історичною долею Українців, з другого се незвичайне тепло, з яким відносить ся автор, заслужений професор київської духовної академії, Великорос до свого предмету й української справи, а заслугам автора протиставить ся бездільність не тільки „також Малоросів“ усякого роду, але й Українців, та й обставини, серед яких опинило ся розроблення української літератури, покажуть ся, як великий і як дуже цінний дарунок зложив автор українській науці і українському народови.

Кожий дальший дослідник цього предмету буде з вдячністю згадувати заслужене імя автора. Ще найвдячніша річ була би вишукати чужі текстові взірці і виказати залежність від них наших діяльностей. Дальші дослідники мусять ніти дорогою Тихонравова, Драгоманова й інших таких дослідників, наколи схочуть посунути наперед наукові дослідження з цього поля. Можна би вже й збувати коротко маловартні річи, а підчеркнути більше завязки народньої комедії. Відповідно до того приложить ся і видавець текстів.

М. Возняк.

